

RP 72/2025 rd

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås det att värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor ändras.

Enligt förslaget ska det till värnpliktslagen fogas bestämmelser om rätten för män med åländsk hembygdsrätt att ansöka om upphävande av befrielse från värnplikt samt bestämmelser som gör det möjligt för personer som under eller efter beväringstjänsten fastställer sitt kön som kvinna att fortsätta tjänstgöringen som frivillig militärtjänst för kvinnor.

Enligt förslaget ska det till lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor fogas bestämmelser om personer som fastställer sitt kön som man i enlighet med lagen om könsfastställelse och fortsätter sin tjänstgöring som beväringstjänst enligt värnpliktslagen.

De föreslagna lagarna avses träda i kraft den 20 .

INNEHÅLL

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
MOTIVERING	4
1 Bakgrund och beredning.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Beredning.....	5
1.2.1 Beredningen av det aktuella projektet	5
1.2.2 Lagstiftningsprojekt i fråga om militärtjänst för åländska män med hembygdsrätt som förfallit eller förkastats.....	5
2 Nuläge och bedömning av nuläget	10
2.1 Nuläge.....	10
2.1.1 Grundlagen	10
2.1.2 Självstyrelselagen för Åland.....	10
2.1.3 Värnpliktslagen.....	12
2.1.4 Lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor.....	14
2.1.5 Lagen om könsfastställelse	15
2.1.6 Behandling av personuppgifter inom Försvarsmakten	16
2.1.7 Etablerad praxis i fråga om militärtjänst för ålänningar	17
2.2 Bedömning av nuläget	17
2.2.1 Militärtjänst.....	17
2.2.2 Frivillig militärtjänst för ålänningar	17
2.2.3 Bedömning av könsfastställelse och slutsatser	18
3 Målsättning.....	19
4 Förslagen och deras konsekvenser	20
4.1 De viktigaste förslagen	20
4.2 De huvudsakliga konsekvenserna.....	20
4.2.1 Allmänna konsekvenser.....	20
4.2.2 Ekonomiska konsekvenser.....	21
4.2.3 Andra konsekvenser för människor och samhälle	21
4.2.3.1 Konsekvenser för de grundläggande och mänskliga rättigheterna	21
Propositionen bedöms stärka självbestämmanderätten i fråga om könsidentitet och minska diskriminering på grund av könsidentitet.....	22
4.2.3.2 Konsekvenser för de språkliga rättigheterna	22
4.2.4 Konsekvenser för myndigheterna	23
4.2.4.1 Ålänningar	23
4.2.4.2 Könsfastställelse	23
4.2.4.3 Konsekvenser för myndigheternas informationssystem och informationshantering	24
4.2.5 Konsekvenser för den nationella säkerheten och försvaret	24
4.2.6 Konsekvenser i landskapet Åland.....	24
5 Alternativa handlingsvägar.....	24
5.1 Handlingsalternativen och deras konsekvenser	24
5.1.1 Militärtjänst för åländska män med hembygdsrätt	24
5.1.1.1 Bevarande av nuläget.....	24
5.1.1.2 Ändring av värnpliktslagen genom undantagslag.....	24

5.1.1.3	Bestämmelser om ersättande tjänstgöring	25
5.1.1.4	Ändring av grundlagen	25
5.1.1.5	Könsfastställelse	25
5.1.1.6	Återkallande av förordnande	26
5.1.1.7	Tillhörighet till reserven	26
5.1.2	Lösningar som gäller övergångsbestämmelsen	26
6	Remissvar	26
6.1	Inledning	26
6.2	Nuläge och bedömning av nuläget	27
6.3	Konsekvenser	27
6.3.1	Åland	27
6.3.2	Värnpliktslagen	28
6.3.2.1	Åland	28
6.3.2.2	Könsfastställelse	29
6.3.3	Lagstiftningsordning och förenlighet med grundlagen	29
6.3.4	Övrigt	30
6.4	Utlåtande av rådet för bedömning av lagstiftningen	30
7	Specialmotivering	30
7.1	Värnpliktslagen	30
7.2	Lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor	34
8	Ikraftträdande	35
9	Förhållande till grundlagen samt lagstiftningsordning	35
9.1	Utgångspunkter för bedömningen	35
9.2	Om 6 § i grundlagen	36
9.3	Inverkan av Ålands ställning och hembygdsrätten på värnplikten	38
9.4	Jämlikhetsbedömning för frivilligt avstående från befrielse för män med hembygdsrätt	39
9.5	Om 21 § i grundlagen	41
9.6	Jämlikhetsbedömning för personer som fastställt sitt kön	42
9.7	Om 80 § i grundlagen	43
LAGFÖRSLAG		44
	Lag om ändring av värnpliktslagen	44
	Lag om ändring av lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor	47
BILAGOR		48
PARALLELLTEXT		48
	Lag om ändring av värnpliktslagen	48
	Lag om ändring av lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor	53

MOTIVERING

1 Bakgrund och beredning

1.1 Bakgrund

Värnpliktslagen (1438/2007) trädde i kraft den 1 januari 2008. Lagen ersatte värnpliktslagen från 1950.

Försvarsministeriet fick den 1 augusti 2022 en anmälan om att en åländsk man frivilligt hade inlett fullgörandet av beväringstjänst vid Nylands brigad sommaren 2022. Enligt uppgifterna i anmälan ville han snart efter att ha inlett beväringstjänsten avbryta fullgörandet av tjänsten, varvid en myndighetsperson vid Försvarsmakten krävde att han av denna anledning söker sig till civiltjänst. Försvarsministeriet bad den 29 augusti 2022 Huvudstaben utreda ärendet. I sitt avgörande av den 24 november 2022 bedömde försvarsministeriet att myndighetspersonen vid Försvarsmakten inte hade fått kräva att den åländska mannen söker sig till civiltjänst som ett villkor för att avbryta beväringstjänsten, eftersom de förpliktelser som hör till värnplikten och som framgår i värnpliktslagen inte gäller ålänningar som har hembygdsrätt. Vidare har det inte genom lag föreskrivits om rättsverkningarna av frivillig militärtjänst för åländska män med hembygdsrätt, så försvarsministeriet ansåg i sitt avgörande att de inte heller kan åläggas förpliktelser som hör till värnplikten genom beslut av en myndighet.

De ålänningar som har hembygdsrätt är för närvarande befriade från värnplikt, eftersom bestämmelser om ersättande tjänstgöring i enlighet med 12 § i självstyrelselagen för Åland (1144/1991) inte finns och sådan tjänstgöring inte heller har ordnats. Därmed kan en åländsk man med hembygdsrätt som fullgör frivillig militärtjänst inte betraktas som en krigsman enligt definitionen i 45 kap. 27 § 2 punkten i strafflagen (39/1889) och således kan inte militärdisciplinförfarande enligt lagen om militär disciplin och brottsbekämpning inom försvarsmakten (255/2014) tillämpas på honom.

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om könsfastställelse och till lagar som har samband med den (RP 189/2022 rd) överlämnades till riksdagen den 22 september 2022 och lagen om könsfastställelse (295/2023) trädde i kraft den 3 april 2023. Genom lagen upphävdes lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet (563/2002).

Enligt 3 § 1 mom. i lagen om könsfastställelse ska det kön som fastställts enligt den lagen betraktas som personens kön vid tillämpningen av annan lagstiftning, om inte något annat föreskrivs. I den regeringsproposition där lagen föreslås nämns värnpliktslagen som ett betydande exempel på könsbunden lagstiftning. Värnpliktslagen innehåller bestämmelser om värnplikt för manliga finska medborgare (2 §) samt om vilka som är uppådspliktiga (13 §) och vem som hör till reserven och den ersättande reserven (49 §).

I sitt betänkande om regeringens proposition (ShUB 42/2022 rd, s. 11) konstaterade social- och hälsovårdsutskottet att de sakkunniga som utskottet hört har tagit fasta på bevarandet av reserviststatus i situationer där en person, som har fullgjort militärtjänsten som man, vill höra till reserven men fastställer sitt kön som kvinna när personen hör till reserven. Enligt utskottet kan utgångspunkten enligt propositionen att på personen tillämpa lagstiftningen enligt det fastställda könet bli problematisk, eftersom en kategorisk tillämpning av lagstiftningen kan leda till ett slutresultat som strider mot individens vilja. Utskottet ansåg det vara viktigt att de som

fullgjort militärtjänst som man har möjlighet att behålla reserviststatus oberoende av kön om de så önskar. Utskottet påpekade att den eventuella oklarheten i tolkningen av den gällande lagen om huruvida det är möjligt att bevara reserviststatus i dessa situationer bör bedömas och vid behov åtgärdas i samband med ändringar i värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor (285/2022).

1.2 Beredning

1.2.1 Beredningen av det aktuella projektet

Den 29 september 2023 tillsatte försvarsministeriet en arbetsgrupp med uppgift att utreda ändringsbehov i värnpliktslagen i fråga om frivillig militärtjänst för ålänningar och utifrån utredningen bereda de förslag till författningsändringar som behövs. Innan arbetsgruppen tillsattes bereddes projektet som tjänsteuppdrag. Beredningen har skett i nära samarbete med förvaltningen i landskapet Åland och landskapsregeringen har hörts aktivt inom arbetsgruppens beredning.

Arbetsgruppens uppdrag utvidgades genom försvarsministeriets beslut av den 11 september 2024 så att det omfattar ändringar i värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor genom vilka lagen om könsfastställelse tas i beaktande. Vidare förlängdes arbetsgruppens mandattid fram till och med den 31 december 2024. Beredningen av förslagen enligt det uppdaterade uppdraget har utförts som tjänstemannaberedning vid försvarsministeriet i samarbete med Huvudstaben.

Arbetsgruppen har hört utomstående experter, den 31 oktober 2024 Tuomas Ojanen, professor i statsförfattningsrätt vid Helsingfors universitet, och den 1 november 2024 Maija Dahlberg, biträdande professor i offentlig rätt vid Östra Finlands universitet. Dessutom har arbetsgruppen hört sakkunniga tjänstemän från den enhet vid justitieministeriet som ansvarar för Ålandsfrågor och från enheten för EU- och traktaträtt vid utrikesministeriet.

Arbetsgruppens utkast till regeringens proposition var på remiss mellan den 29 januari och den 21 mars 2025 och den fortsatta beredningen utfördes som tjänsteuppdrag vid försvarsministeriet. Remissbehandlingen genomfördes via webbtjänsten utlåtande.fi. Remissvaren finns allmänt tillgängliga på adressen <https://www.lausuntopalvelu.fi/SV/Proposal/Participation?proposalId=5c8b1ad6-ac51-4ac3-afe3-ee21d8fa446f>. Därutöver finns remissvaren och övriga beredningsdokument som gäller projektet på statsrådets webbplats under numret PLM004:00/2023.

1.2.2 Lagstiftningsprojekt i fråga om militärtjänst för åländska män med hembygdsrätt som förfallit eller förkastats

Totalt fyra olika regeringspropositioner om sådan tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen i stället för värnplikt som avses i 12 § i självstyrelselagen (1144/1991) för Åland har tidigare lämnats till riksdagen.

Den första av dessa, Regeringens proposition till Riksdagen, innehållande lag angående inbyggarnes i landskapet Åland tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen i stället för fullgörande av värnplikt (RP 50/1922 rd), överlämnades den 25 november 1922. Avsikten i den propositionen var att genom lag föreskriva om tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen med stöd av 27 § i den då gällande lagen om självstyrelse för Åland (124/1920, given den 6 maj 1920). Enligt 27 § i den lagen är landskapet Ålands inbyggare skyldiga att biträda vid fosterlandets försvar genom att, i stället för fullgörande av värnplikt, göra motsvarande tjänst

vid lots- och fyrinrättningen. Denna bestämmelse gällde dock endast infödda ålänningar och personer som flyttat till landskapet innan de fyllt tolv år och dess syfte var inte att hindra ålänningar från att frivilligt fullgöra värnplikt genom militärtjänst. Ålands landsting gavs tillfälle att yttra sig om propositionen under beredningen. Landstinget vägrade av lagtekniska skäl att yttra sig och lämnade i stället den 16 september 1922 till riksdagen och den 13 oktober 1922 till republikens president ett svar, där landstinget framförde ett motförslag om att ändra 27 § i lagen om självstyrelse för Åland så att landskapet Ålands inbyggare helt befrias från värnplikt. I det skede som regeringens proposition hade lämnats till riksdagen gav landstinget sitt utlåtande om propositionen till republikens president, vilket sändes till riksdagen.

I sitt utlåtande av den 9 december 1922 framförde landstinget att, under förutsättning att landstingets motion om ändring av 27 § i lagen om självstyrelse för Åland inte godkänns av riksdagen, kan den lag om tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen som föreslås i propositionen likväl antas, om de av Landstinget påpekade bristerna i förslaget avhjälpas. Landstinget fann det problematiskt att den föreslagna tjänstetiden på ett år och tre månader för ersättande tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen är längre än den i värnpliktslagen angivna allmänna tjänstetiden på ett år och att en person som med stöd av den föreslagna lagen tjänstgör vid lots- och fyrinrättningen och begår ett brott likt värnpliktiga ska bestraffas enligt strafflagen för krigsmakten, samtidigt som en sådan person inte har samma fördelar som värnpliktiga. Dessutom ansåg landstinget att tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen i regel ska vara möjligt inom landskapet.

Regeringens proposition (RP 50/1922 rd) hänvisades till grundlagsutskottet, som dock inte hann lämna ett betänkande innan propositionen förföll den 8 december 1923. På grund av detta lämnades en oförändrad version av propositionen (RP 33/1924 rd) till riksdagen den 26 april 1924. Riksdagen godkände regeringens proposition med mindre ändringar 1925 och lagen överläts till republikens president för stadfästelse. Högsta domstolen lämnade den 5 juni 1925 på begäran av republikens president ett utlåtande om propositionen, där domstolen konstaterade att den av riksdagen antagna ordalydelsen för 4 § möjliggör en tolkning som står i strid med 75 § 2 mom. om värnpliktigas språkliga rättigheter i den då gällande regeringsformen (94/1919), i och med att den rätt för ålänningar att i första hand fullgöra ersättande tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen enligt propositionen på sitt modersmål som härleds ur paragrafen var oklar i den antagna ordalydelsen för 4 §. Därutöver uttalade sig högsta domstolen om den bestämmelse i 14 § enligt vilken ålänningar som fullgör ersättande tjänstgöring bestraffas enligt strafflagen för krigsmakten. Republikens president valde utifrån högsta domstolens utlåtande att inte stadfästa lagen, varvid propositionen återsändes till riksdagen. Riksdagen sände propositionen till grundlagsutskottet för behandling. Grundlagsutskottet hann dock inte lämna ett betänkande innan propositionen förföll.

Regeringen lämnade sin tredje proposition med ett förslag till lagen (RP 52/1926 rd) till riksdagen den 31 augusti 1926, i vilken synpunkterna i högsta domstolens utlåtande om den föregående propositionen hade beaktats. I den propositionen övervägdes det också att helt befria ålänningarna från att biträda vid fosterlandets försvar mot erläggande av en särskild för ändamålet fastställd skatt, men även i detta fall stannade man, i likhet med de tidigare propositionerna, för ersättande tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen i stället för militärtjänst. I den propositionen hade förslaget om en formbunden ersättande tjänstetid på ett år och tre månader ändrats så att tjänstetiden är högst ett år och tre månader och dess närmare längd fastställs genom förordning. Andra ändringar i förslaget var att åldersgränsen för att inleda tjänstgöring höjs från 20 till 21 år och att den språkbestämmelse som gäller platsen för den ersättande tjänstgöringen preciseras utifrån högsta domstolens utlåtande så att bestämmelsen inte kränker ålänningarnas språkliga rättigheter. I sitt utlåtande om propositionen upprepade Ålands landsting de önsknningar som förekommit i landstingets tidigare utlåtanden och

framförde igen ett motförslag om att helt befria ålänningarna från värnplikt och ersättande tjänstgöring genom en ändring av 27 § i lagen om självstyrelse för Åland. I sitt utlåtande påpekade landstinget att ålänningars befrielse från värnplikt vore en direkt följd av konventionen angående Ålandsöarnas icke-befästade och neutralisering (1/1922). Landstinget motiverade sina ändringskrav i fråga om befrielse bland annat med besparingar i statens utgifter och säkerställande av en fungerande utrikeshandel.

I sitt utlåtande av den 7 maj 1926 om den tredje propositionen konstaterade högsta domstolen att den konstitutionella motstridighet som domstolen lyft fram i sitt tidigare utlåtande nu hade undanröjts i propositionen, men ansåg att den alternativa ordalydelse som en minoritet i statsrådet föreslagit för paragrafen i sak var mer korrekt än den ordalydelse som föreslogs i propositionen. Grundlagsutskottet lämnade sitt betänkande i ärendet den 17 februari 1927 (GrUB 11/1926 rd). Utskottet ansåg att regeringens proposition kan godkännas som sådan och föreslog att riksdagen godkänner den. Två reservationer lämnades till betänkandet, vilka omfattades av nästan hälften av grundlagsutskottets medlemmar. I reservationerna understöddes högsta domstolens ordalydelse över ordalydelsen i regeringens proposition. I sitt betänkande av den 2 mars 1927 (StoUB 83/1926 rd) omfattade stora utskottet förslaget om att godkänna regeringens proposition i grundlagsutskottets betänkande. Vid den andra behandlingen av ärendet godkände riksdagen propositionen till övriga delar, men beslutade att ändra lagförslagets 4 § om språket på tjänstgöringsplatsen i enlighet med förslagen i reservationerna till grundlagsutskottets betänkande och rekommendationen i högsta domstolens utlåtande. I det nya förslaget betonades de språkliga rättigheterna för dem som fullgör ersättande tjänstgöring så att de enligt den föreslagna paragrafen i den mån det är möjligt ska placeras på en tjänstgöringsplats eller ett fartyg vars manskap har samma modersmål, medan det enligt ordalydelsen i det ursprungliga förslaget till paragraf ansågs tillräckligt att manskapet kan personens modersmål. Ärendet återförvisades till följd av riksdagens ändring av paragrafen till stora utskottet för behandling. Den 9 mars 1927 föreslog stora utskottet (StoUB 83 a/1927 rd) igen att riksdagen ska godkänna regeringens proposition i sin ursprungliga form. Riksdagen förkastade det oförändrade lagförslaget den 15 mars 1927.

En fjärde regeringsproposition (RP 11/1929 rd) som gäller ärendet överlämnades till riksdagen den 1 februari 1929. I den propositionen ändrades lagförslaget så att tiden för ersättande tjänstgöring förkortades med tre månader till att vara högst ett år och ordalydelsen för 4 § ändrades så att den motsvarade den ordalydelse som riksdagen godkänt 1926 innan propositionen förföll på grund av att riksdagens ordalydelse åsidosattes. Ålands landsting lämnade sitt utlåtande om propositionen den 1 december 1928. I utlåtandet upprepade landstinget sitt motförslag om att helt befria ålänningarna från tjänstgöringsskyldigheten samt föreslog i andra hand att ålänningar som arbetar som sjömän ska befrias från tjänstgöringsskyldigheten under fredstid. Landstinget åberopade oproportionerligheten mellan den nytta som införande av ersättande tjänstgöring enligt propositionen medför och de besvär, omak och kostnader som därmed kommer att uppstå samt ålänningarnas nationellt viktiga ekonomiska roll inom rederinäringen. I sitt utlåtande hänvisade landstinget igen till konventionen angående Ålandsöarnas icke-befästade och neutralisering, som enligt landstingets tolkning förutsätter att ålänningarna befrias från alla former av militärtjänst. När det gäller innehållet i propositionen uppmärksammade landstinget ordalydelsen i 4 §, som fortfarande skulle ha gjort det möjligt att placera ålänningar vid en sådan tjänstgöringsplats där manskapet hade ett annat modersmål, i fall ingen annan plats för ersättande tjänstgöring gick att hitta, samt 14 § om bestraffning av personer som fullgör ersättande tjänstgöring till den del som sådana personer när de begår ett brott i den paragrafen delvis jämställs med personer som fullgör militärtjänst. Landstinget krävde att dessa paragrafer ändras.

Grundlagsutskottet lämnade sitt betänkande om propositionen den 12 mars 1929 (GrUB 5/1929 rd). I sitt betänkande tog grundlagsutskottet ställning såväl till regeringens proposition som till landstingets motförslag och konstaterade att de utesluter varandra. På grund av detta valde grundlagsutskottet att först behandla motförslaget. Enligt 27 § i den då gällande lagen om självstyrelse för Åland, som trädde i kraft den 6 maj 1920, är landskapet Ålands inbyggare skyldiga att biträda vid fosterlandets försvar genom att, i stället för fullgörande av värnplikt, göra motsvarande tjänst vid lots- och fyrinrättningen i enlighet med vad som särskilt föreskrivs i lag. Grundlagsutskottet ansåg att om ålänningarna i enlighet med landstingets motförslag helt befrias från tjänstgöringsskyldighet, försätter det inbyggarna i landskapet Åland i en ännu förmånligare ställning i fråga om fosterlandets försvar än vad fallet i detta avseende är i lagen om självstyrelse för Åland, och att motförslaget i princip inte är skäligt. Utskottet ansåg också att den motivering på vilken landstinget stöder sitt förslag till lagändring endast delvis är giltig. Trots detta stannade grundlagsutskottet för att understödja att den ändring av 27 § i lagen om självstyrelse för Åland som landstinget föreslog ska godkännas och regeringens proposition förkastas, utan att närmare sätta sig in i propositionen. Utskottet ansåg nämligen att de talrika praktiska olägenheter och svårigheter som framkommit i samband med stiftandet av en lag om ersättande tjänstgöring översteg nyttan av att godkänna propositionen och att detta ärende, som snart varit anhängigt i tio år, bör avlägnas från dagordningen genom att godkänna landstingets motförslag trots ovan beskrivna oskälighet. Tre reservationer lämnades till betänkandet, vilka omfattades av sammanlagt åtta av grundlagsutskottets medlemmar. Riksdagen remitterade grundlagsutskottets betänkande till stora utskottet, som inte hann behandla betänkandet. Därmed förföll den fjärde regeringspropositionen om ersättande tjänstgöring den 19 april 1929.

En proposition (RP 113/1938 rd) som avvek från de tidigare propositionerna överlämnades 1938. Den gällde inte tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen, utan sättande i kraft av en begränsad värnplikt för ålänningar. På uppdrag av republikens president uppmanade statsministern i en skrivelse av den 10 oktober 1938 landshövdingen på Åland att sammankalla Ålands landsting till ett extra sammanträde med syftet att ta emot ett meddelande av presidenten som gäller frågan om ändring av 27 § i självstyrelselagen och förbereda behandlingen av denna fråga och andra frågor som har direkt samband med den. Den 24 oktober 1938 sände regeringen till Ålands landsting ett meddelande, där landstinget uppmanas ta under övervägande förslag till lag om ändring av 27 § i lagen om självstyrelse för Åland, lag om invånarna i landskapet Ålands skyldighet att delta i fosterlandets och hembygdens försvar och lag om invånarna i landskapet Ålands tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen. I sitt svar av den 14 november 1938 uppgav landstinget att det inte kan ta någon bestämd ståndpunkt i fråga om förslagen, men att landstinget är berett att i fortsättningen överväga nya förslag som möjligtvis föranleds av förändrade omständigheter.

Våren 1939 gick ärendet vidare till riksdagen för behandling. Den 8 maj 1939 överlämnade regeringen till riksdagen ett meddelande och samtidigt en proposition (RP 113/1938 rd) om invånarna i landskapet Ålands delaktighet i fosterlandets och landskapets försvar. Enligt den föreslagna lagen ska åländska män som fullgör sin värnplikt under fredstid förläggas till en sådan särskild trupp eller truppvavdelning vars manskap är sammansatt av värnpliktiga från landskapet Åland, såvida inte den värnpliktige själv vill förläggas till en annan trupp. Undervisnings- och kommandospråket för dessa trupper bestående av värnpliktiga från landskapet Åland skulle ha varit svenska. Därutöver skulle de värnpliktiga också ha fått lära sig de finska kommandoorden och deras innebörd. Värnpliktiga från landskapet Åland skulle inte ha ålagts tjänstgöring utanför landskapet, förutom då det hade varit nödvändigt för fullgörande av ett tillfälligt uppdrag eller för special- eller befälsutbildning. Sådan utbildning skulle ske vid svenskspråkiga truppvavdelningar eller kurser. I och med en iakttagelse som försvarsutskottet gjorde i sitt betänkande (FsUB 5/1938 rd) ströks i rubriken för den föreslagna lagen omnämmandet av "landskapets" försvar som obehövligt. Med anledning av regeringens

proposition antog riksdagen den 6 juni 1939 lagen om inbyggarnas i landskapet Åland delaktighet i rikets försvar.

I enlighet med 36 § i lagen av den 6 maj 1920 om självstyrelse för Åland lämnade republikens president den 9 juni 1939 lagförslaget till Ålands landsting för behandling. I betänkanden från såväl landstingets lagutskott som dess stora utskott ansågs lagförslaget på ett fundamentalt sätt stå i strid med grundprinciperna för självstyrelselagen och till och med vara ”främmande för rikets statsförfattning” samt avvika från tidigare överenskommelser mellan Finlands och Sveriges regeringar. Särskild oro uttrycktes över ”den svenska nationalitetens bevarande på Åland” om den föreslagna lagen skulle träda i kraft. I betänkandena förhöll man sig kritiskt till kravet i 10 § i den föreslagna lagen, enligt vilken officerare som förlagts till landskapet utöver att muntligen och skriftligen fullständigt behärska svenska språket även ska förmå att i tal väl använda finska språket. Landstinget understödde stora utskottets betänkande och röstade emot lagen med rösterna 21–7. Då republikens president var förhindrad beslutade statsministern den 3 augusti 1939 att inte stadfästa lagen.

En lagmotion (LM 106/2001 rd) med förslag till lag om ändring av självstyrelselagen för Åland i fråga om bland annat fullgörande av värnplikt lämnades den 25 september 2001. I lagmotionen ansågs det att självstyrelselagen ger ogrundade fördelar och rättigheter till ålänningar och kränker övriga finländares rättigheter. I motionen föreslogs det att självstyrelselagens bestämmelser om åländsk hembygdsrätt, näringsrätt och fullgörande av värnplikt ändras. Lagmotionen remitterades till grundlagsutskottet.

I lagförslaget i motionen föreslogs det att 12 § i självstyrelselagen för Åland ändras så att värnplikt fullgörs i enlighet med rikets lagar vid Försvarsmaktens garnisoner eller som civiltjänst.

En åtgärdsmotion (AM 219/2001 rd) om ålänningars värnplikt lämnades den 19 oktober 2001. Åtgärdsmotionen innehöll ett förslag till riksdagen om att ålägga regeringen att vidta åtgärder för att ändra självstyrelselagen för Åland i fråga om värnplikten. Åtgärdsmotionen lämnades till grundlagsutskottet den 9 november 2001.

Grundlagsutskottet lämnade den 14 januari 2003 sitt betänkande (GrUB 7/2002 rd) om ovannämnda motioner. Enligt utskottets betänkande är självstyrelselagen för Åland enligt sin 69 § en lag som stiftas genom överensstämmande beslut av såväl riksdagen som lagtinget. Den är formellt sett en rikslag. Det innebär att man i riket tillämpar de allmänna bestämmelserna om initiativrätt, eftersom det inte finns några andra bestämmelser om detta. Enligt 70 § i grundlagen väcks ett förslag om stiftande av lag i riksdagen genom en regeringsproposition eller en riksdagsledamots lagmotion. Oberoende av hur ett förslag till lag om ändring av självstyrelselagen har väckts i riksdagen måste saken i sinom tid underställas också lagtinget.

Med hänvisning till detta framhöll utskottet att en lagmotion väckt av en riksdagsledamot (LM 106/2001 rd) med förslag till ändring av självstyrelselagen för Åland är en konstitutionell väg att väcka ett förslag om saken också i riksdagen. Varken grundlagen eller självstyrelselagen hindrar att en åtgärdsmotion om frågor inom självstyrelselagens behörighet väcks. Av dessa orsaker och på grund av 39 § 3 mom. i riksdagens arbetsordning behandlade utskottet de motioner som nämns i ingressen till betänkandet i detta sammanhang. Utskottet godkände regeringens förslag (RP 18/2002 rd) till lag om ändring av självstyrelselagen för Åland och föreslog därför att lagförslaget i lagmotionen förkastas. De viktigaste ändringsförslagen i regeringens proposition gällde landskapet Ålands medverkan nationellt och också inom Europeiska unionen i beredningen av beslut som fattas inom EU. Utskottet såg ingen orsak att godkänna förslagen i åtgärdsmotionerna och föreslog därför att de förkastas.

2 Nuläge och bedömning av nuläget

2.1 Nuläge

2.1.1 Grundlagen

Enligt 127 § 1 mom. i Finlands grundlag är varje finsk medborgare skyldig att delta i fosterlandets försvar eller att bistå försvaret på det sätt som bestäms i lag. Bestämmelsen fastställer försvaret som en grundlagsenlig skyldighet för varje finsk medborgare. Den innebär också ett bemyndigande att genom lag bestämma om finska medborgares skyldighet att delta i eller hjälpa till med försvaret (GrUU 18/1995 rd och 9/1996 rd). Enligt 2 mom. i paragrafen utfärdas bestämmelser om rätten att på grund av övertygelse befrias från deltagande i landets militära försvar genom lag. Denna rätt utsträcker sig enbart till landets militära försvar, vilket avser både fullgörande av värnplikt inom Försvarsmakten under fredstid och uppgifter inom den beväpnade försvarsorganisationen i krig (RP 309/1993 rd, s. 82).

Skyldigheten enligt grundlagen att försvara landet inbegriper utöver det militära försvaret också andra former av försvar och hjälpfunktioner. Bestämmelsen inbegriper fullgörandet av värnplikt inom Försvarsmakten samt civiltjänstgöring som ersätter beväringstjänst och dessutom skyldigheten att delta i annan utbildning som ordnas i försvarssyfte (RP 1/1998 rd, s. 182, GrUU 10/1985 rd, GrUU 18/1995 rd, s. 2/II, GrUU 9/1996 rd, s. 2/I).

Grundlagen har inte ansetts innebära något hinder för att lagstifta att värnplikten bara gäller män. Det sägs i motiven till grundlagsreformen att det fortsatt ska kunna bestämmas genom lag att militärtjänst för kvinnor är frivillig (RP 1/1998 rd, s. 182/I, GrUU 9/2007 rd, s. 4/II).

Enligt 80 § 1 mom. i grundlagen ska bestämmelser om grunderna för individens rättigheter och skyldigheter samt om frågor som enligt grundlagen i övrigt hör till området för lag utfärdas genom lag.

2.1.2 Självstyrelselagen för Åland

Självstyrelselagen för Åland innehåller särskilda bestämmelser om annan tjänstgöring som ersätter fullgörandet av värnplikt för personer som har åländsk hembygdsrätt.

I 12 § i självstyrelselagen för Åland ingår en särskild bestämmelse om ålänningars fullgörande av värnplikt i förhållande till skyldigheten att försvara landet enligt 127 § i grundlagen. Enligt 12 § i självstyrelselagen har den som har hembygdsrätt rätt att i stället för att fullgöra värnplikt tjänstgöra på motsvarande sätt vid lots- och fyrinrättningen eller i någon annan civilförvaltning. Om tjänstgöringen vid lots- och fyrinrättningen föreskrivs det i rikslag efter att lagtinget har beretts tillfälle att ge utlåtande i saken. Om tjänstgöringen i annan civilförvaltning föreskrivs det i rikslag med lagtingets bifall. Tills sådan tjänstgöring har ordnats är de invånare i landskapet som avses i 1 mom. i paragrafen befriade från att fullgöra värnplikt. Enligt 3 mom. i paragrafen gäller inte vad som föreskrivs i 1 mom. dem som efter fyllda 12 år har inflyttat till landskapet från annan ort. Förfarandet enligt 12 § 2 mom. är uppbyggt så att befrielse från värnplikt i praktiken gäller tills vidare.

Den befrielse från värnplikt som gäller ålänningar följer inte av internationella förpliktelser som är bindande för Finland. Ålänningarna är befriade från fullgörande av värnplikt endast tills det föreskrivs om alternativa tjänstgöringssätt. Enligt 3 § 3 mom. i värnpliktslagen ingår bestämmelser om tjänstgöring i stället för fullgörandet av värnplikt i 12 § i självstyrelselagen för Åland.

Under den tid som den nuvarande självstyrelselagen för Åland har varit i kraft har frågan om tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen inte varit aktuell och innehållet i en sådan tjänstgöring har inte heller preciserats i betänkanden eller propositioner som gäller självstyrelselagen. Samtidigt har innehållet i den tjänstgöring som avses i paragrafen inte ändrats i förhållande till dess ursprungliga innehåll. När paragrafen om ersättande tjänstgöring ursprungligen utfärdades 1920 hörde det till lots- och fyrinrättningens uppgifter, förutom att tillhandahålla lotsningstjänster, främst att vara huvudman för farleder och sjösäkerhetsanordningar och att utföra sjömätning.

Genom 1917 års förordning inrättades sjöfartsväsendet, vars verksamhet leddes av sjöfartsstyrelsen och under vilket lots- och fyravdelningen lydde. År 1920 fanns det i Finland 82 kustlotsstationer, med sammanlagt 624 anställda.¹

Under första hälften av 1900-talet ändrades en lots uppgifter inte mycket efter det att Finland blev självständigt. I det praktiska arbetet deltog varje lots i jourer, lotsning och utprickning av farleder, liksom under det föregående århundradet. De lärde sig yrket av kollegor och bodde stadigvarande vid lotsstationerna.²

I nuläget har de uppgifter som hör till den ovan beskrivna ersättande tjänstgöringen överförs från den nedlagda lots- och fyrinrättningen till flera olika myndigheter och statligt ägda bolag med specialuppgifter. Antalet anställda som behövs vid lotsning har minskat avsevärt under årtiondenas lopp.³

Transport- och kommunikationsverket Traficom är tillsyns- och tillståndsmyndighet inom sjöfarten i fråga om fartygstrafikservice och maritim radiokommunikation och svarar för myndighetsverksamheten i anslutning till sjökartläggningen. Trafikledsverket är huvudman för farleder och farleder för handelssjöfarten samt för sjösäkerhetsanordningar vid dessa farleder, såsom fyrar, bojar, prickar och ensmärken.

En del av Trafikledsverkets uppgifter sköts av det statliga bolaget Arctia Ab som köpta tjänster. Arctia sköter också sjökartläggningsuppgifter som hör till Traficoms ansvarsområde. Trafikledsverket ansvarar för ordnandet av fartygstrafikservice och skaffar den som köpta tjänster. Fartygstrafikservice (internationell benämning Vessel Traffic Service, *VTS*), inklusive radiokommunikation i säkerhetssyfte, produceras i Finland av det statliga bolaget Fintraffic Ab, som lyder under kommunikationsministeriets ägarstyrning, och av Fintraffic två VTS-centraler. Fartygstrafiken i den södra delen av trafiksepareringssystemet för Ålands hav övervakas av Åland Sea Traffic, som verkar vid Fintraffic sjötrafikcentral för västra Finland. I Finland sköts lotsningstjänster av det statligt ägda bolaget med specialuppgifter Finnpilot Pilotage Ab, som på de vattenområden som anges i lotsningslagen (561/2023) sörjer för utbudet

¹ Betänkande av kommissionen för organisering av den lokala lotsverksamheten (Luotsitoiminnan järjestelytoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö, B, 1967:77, s. 3.).

² För mera beskrivningar av lotsarnas och fyrvaktarnas arbete i praktiken, se Nyman: Uloimmalla rannalla (på finska). Enligt 11 § i instruktionen av den 22 april 1921 för särskilda vid sjöfartsväsendet anställda befattningshavare hörde bland annat följande till lotspersonalens tjänsteuppdrag: lotsning av fartyg, vakthållning på lotsplats, förfärdigande och utsättande av remmare samt anbringande och underhåll av remmarmärken (sida 317 i dokumentet). För fyrpersonalens uppgifter, se s. 346 (sida 327 i dokumentet).

³ Se betänkandet av kommissionen för organisering av den lokala lotsverksamheten (Luotsitoiminnan järjestelytoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö, B, 1967:77.).

av sådana lotsningstjänster som avses i lotsningslagen och övriga i lotsningslagen angivna lotsningsrelaterade uppgifter och skyldigheter.

Enligt 6 § i självstyrelselagen för Åland tillkommer åländsk hembygdsrätt den som när den lagen trädde i kraft hade hembygdsrätt enligt självstyrelselagen för Åland (670/1951) samt barn under 18 år som har finskt medborgarskap och är bosatta i landskapet, om fadern eller modern har hembygdsrätt. Enligt 7 § i självstyrelselagen kan hembygdsrätt även beviljas på ansökan. Hembygdsrätt beviljas av landskapsregeringen. Hembygdsrätt ska, om inte vägande skäl föranleder avslag, på ansökan beviljas finska medborgare som har flyttat in till landskapet och utan avbrott har haft sitt egentliga bo och hemvist i landskapet under minst fem års tid och som har tillfredsställande kunskaper i svenska.

I Finland har hembygdsrätten endast rättsverkningar på Åland. Hembygdsrätten utgör grund för utövning av rösträtt i lagtingsval, förvärv av fast egendom och idkande av näring samt undantaget i fråga om fullgörande av värnplikt.

2.1.3 Värnpliktslagen

Värnpliktslagen trädde i kraft den 1 januari 2008. Lagen ersatte värnpliktslagen från 1950. Det primära syftet med reformen var då att göra värnpliktslagen förenlig med grundlagen samt att uppdatera den och göra den mer välfungerande.

I värnpliktslagen föreskrivs om fullgörandet av skyldigheten att försvara landet som värnpliktig vid Försvarmakten. Lagen innehåller grundläggande bestämmelser om uppbåd och besiktning av tjänstedugligheten, förordnande till tjänstgöring och anordnande av tjänstgöringen, vapenfri tjänst och tjänstgöring som inte baserar sig på skyldighet att försvara landet, extra tjänstgöring och tjänstgöring vid mobilisering samt förmåner som hör samman med värnplikten. I lagen finns dessutom bestämmelser om befrielse från beväringstjänsten på grundval av tjänstgöring som fullgjorts i en annan stat och på grundval av medborgarskap i en annan stat. I lagen ingår också straffbestämmelser och bestämmelser om ändringssökande. Vidare föreskrivs det i lagen om förordnandet av en värnpliktig till handräcknings- och räddningsuppgifter samt till andra uppgifter som i lag föreskrivs för Försvarmakten.

Enligt värnpliktslagen planerar och leder regionalbyrån det militära försvaret inom sitt område, anordnar uppbåden och behandlar ärenden som gäller värnplikten. Besvärsinstans i ärenden som gäller värnplikt är centralnämnden för uppbådsärenden.

Enligt 2 § i värnpliktslagen är varje manlig finsk medborgare värnpliktig från ingången av det år när han fyller 18 år till utgången av det år när han fyller 60 år, om inte något annat bestäms i den lagen. Enligt 3 mom. i den paragrafen tjänstgör de värnpliktiga eller hör till reserven eller den ersättande reserven. Enligt 3 § 3 mom. i lagen ingår bestämmelser om tjänstgöring i stället för fullgörandet av värnplikt i 12 § i självstyrelselagen för Åland.

I 12 § i värnpliktslagen föreskrivs det om uppbådets syfte. Enligt paragrafen bestäms vid uppbådet den värnpliktiges tjänsteduglighet och på grundval därav fattas beslut om tjänstgöringen. Dessutom ges information om försvarsplikten och främjas folkhälsoarbetet. I 13 § föreskrivs det att uppbådspliktig är varje manlig finsk medborgare som 1) under uppbådsåret fyller 18 år, 2) uteblivit från tidigare uppbåd, om ett särskilt beslut om hans tjänsteduglighet ännu inte har fattats och han inte har fyllt eller under det året fyller 30 år, eller 3) med stöd av 10 § 2 mom. har förordnats att infinna sig till ny besiktning vid uppbådet.

I 49 § i värnpliktslagen föreskrivs det om tillhörighet till reserven och den ersättande reserven. Enligt 1 mom. i den paragrafen hör de värnpliktiga efter beväringstjänsten till reserven enligt följande: 1) de som hör till manskapet, till utgången av det år under vilket de fyller 50 år, 2) officerare, institutofficerare och underofficerare, till utgången av det år under vilket de fyller 60 år, 3) officerare med överstes eller kommodors eller högre militärgrad, så länge de är tjänstedugliga. Enligt 2 mom. hör till den ersättande reserven en värnpliktig som 1) ännu inte fullgjort beväringstjänsten, 2) inte längre hör till reserven, eller 3) är befriad från tjänstgöring under fredstid.

Genom lagstiftningen om värnplikt och civiltjänst verkställs skyldigheten att försvara landet enligt 127 § i grundlagen. Skyldigheten att försvara landet gäller alla finländare. Lagstadgade undantag från den värnplikt och civiltjänst som fullgör skyldigheten att försvara landet är befrielse för ålänningar på grundval av hembygdsrätt och befrielse för kvinnor på grundval av kön.

Dessutom kan en person med dubbelt medborgarskap befrias från fullgörandet av tjänst under fredstid, om personen har fullgjort militärtjänst i den andra staten eller om personens faktiska personliga anknytning förenar honom med något annat land än Finland.

Män med åländsk hembygdsrätt, med undantag av dem som efter att ha fyllt 12 år har flyttat till Åland, är för närvarande befriade från värnplikt, eftersom bestämmelser om ersättande tjänstgöring i enlighet med självstyrelselagen för Åland inte finns och sådan tjänstgöring inte heller har ordnats.

I Finland krävs det inte att en person som blir finsk medborgare avstår från sitt medborgarskap i ett annat land eller att en person som blir medborgare i ett annat land förlorar sitt finska medborgarskap. Personer med dubbelt medborgarskap utgör en grupp av värnpliktiga som under vissa förutsättningar har möjlighet att helt eller delvis befrias från beväringstjänst under fredstid.

I fråga om fullgörande av värnplikt gäller i Finland olika internationella överenskommelser, till exempel med Danmark, Sverige och Norge (FördrS 44/1968) och med Argentina (FördrS 43/1963). Därutöver gäller europeiska konventionen om medborgarskap (FördrS 94/2008). En finsk medborgare på vilken de två förstnämnda överenskommelserna tillämpas är inte uppbådspliktig och behöver inte i Finland fullgöra sådan tjänstgöring som hör till värnplikten under den tid som personen anses vara stadigvarande bosatt i en annan avtalsslutande stat vars medborgare hen är. Personer med dubbelt medborgarskap som bor i en avtalsslutande stat behöver inte ansöka om befrielse separat, utan de ovannämnda överenskommelserna tillämpas på dem. Enligt överenskommelsen mellan de nordiska länderna (FördrS 44/1968) ska den som har medborgarskap i två avtalsslutande stater fullgöra värnplikt i den stat där hen är stadigvarande bosatt. Överenskommelsen mellan Finland och Argentina (FördrS 43/1963) förutsätter att personen i fråga med ett intyg som utfärdats av en myndighet visar att hen fullgjort de förpliktelser som hänför sig till värnplikt i det andra hemlandet.

Inom Europarådet upprättades i Strasbourg den 6 november 1997 europeiska konventionen om medborgarskap, som till överenskomna delar trädde i kraft i Finland den 1 december 2008 (FördrS 94/2008). Enligt konventionen ska den som är medborgare i två eller flera konventionsstater inte åläggas att fullgöra militärtjänst i mer än en av dessa stater. Om inte annat föreskrivs i särskilda överenskommelser mellan konventionsstater, ska sådana personer vara skyldiga att fullgöra militärtjänst i den konventionsstat inom vars territorium de är stadigvarande bosatta. De ska emellertid innan de fyllt 19 år kunna välja att frivilligt fullgöra sin militärtjänst i en annan konventionsstat där de också är medborgare under en period som till

sin effektiva längd är åtminstone likvärdig med den som krävs av den förstnämnda konventionsstaten. Personer som på detta sätt har fullgjort sin militära grundutbildning i en konventionsstat där de är medborgare och därefter varaktigt flyttar till en annan konventionsstat där de är medborgare ska vara skyldiga att tjänstgöra i reserven endast i den sistnämnda staten.

I enlighet med artikel 29 stycke 1 i konventionen har Finland mot artikel 22 punkt a gjort en reservation, enligt vilken den som befriats från beväringstjänst i en annan konventionsstat inte anses ha fullgjort beväringstjänst i Finland. En person kan dock befrias från beväringstjänst med stöd av 74 eller 76 § i värnpliktslagen.

I 74 § i värnpliktslagen föreskrivs det om befrielse från beväringstjänsten på grundval av tjänstgöring som fullgjorts i en annan stat. Enligt paragrafen befrias en medborgare i en annan stat som har antagits till finsk medborgare samt en finsk medborgare som har eller har haft medborgarskap också i en annan stat på ansökan från fullgörandet av beväringstjänst under fredstid, om personen i fråga under minst fyra månader har fullgjort sådan tjänstgöring i den andra staten som hör till den värnpliktiges fredstida tjänstgöring.

Enligt 76 § i värnpliktslagen befrias en finsk medborgare som har medborgarskap också i en annan stat på ansökan från beväringstjänsten under fredstid, om hans boningsort inte är i Finland och han styrker att hans faktiska personliga anknytning i fråga om familj, studier, förtjänst eller andra personliga angelägenheter förenar honom med något annat land än Finland. I 77 § i lagen föreskrivs om återopande av befrielsegrund. En värnpliktig som återopar medborgarskap i en annan stat ska vid behov tillställa militärmyndigheten en utredning över sina medborgarskap och fullgörandet av värnplikten i en annan stat. En värnpliktig som har inlett beväringstjänst trots att han hade kunnat bli befriad från tjänstgöringsskyldigheten av en orsak som föreskrivs i detta kapitel, kan inte längre återropa befrielsegrunden efter det att han har inlett beväringstjänsten medveten om möjligheten till befrielse.

2.1.4 Lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor

En ny lag om frivillig militärtjänst för kvinnor trädde i kraft den 1 juni 2022 (RP 182/2021 rd). Syftet med reformen var att se till att lagstiftningen om frivillig militärtjänst för kvinnor är förenlig med kraven i grundlagen och uppdaterad lagtekniskt sett. Samtidigt förenhetligades de begrepp som används i lagen och åldersgränserna för tjänstgöringen med värnpliktslagen.

Enligt 1 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor kan en kvinna på skriftlig ansökan antas till sådan frivillig militärtjänst som motsvarar beväringstjänsten, om hon när hon inleder tjänstgöringen är finsk medborgare och tjänsteduglig på det sätt som avses i 9 § i värnpliktslagen. Om den som fullgör militärtjänst inom 30 dagar från det att militärtjänsten inleddes anmäler att den inte fortsätter militärtjänsten, ska kommandören för truppförbandet enligt 5 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor återkalla förordnandet att inleda militärtjänst och personen i fråga genast hemförlovas.

I 6 § i lagen finns det bestämmelser om anordnandet av militärtjänsten och om dess förhållande till beväringstjänsten. Frivillig militärtjänst för kvinnor ordnas i samband med beväringstjänsten enligt värnpliktslagen och fullgörs på samma sätt som beväringstjänsten samt jämföras med den i alla avseenden, om inte något annat följer av 5 §. När någon har inlett sin militärtjänst eller enligt ett förordnande har varit skyldig att inleda militärtjänst ska på den personen, med de undantag som anges i 5 §, tillämpas alla de bestämmelser som gäller den som med stöd av värnpliktslagen förordnats till beväringstjänst. Efter utgången av den tidsfrist på 30 dagar som föreskrivs i 5 § 1 mom. jämföras personen under tjänstgöringen och efter att personen har blivit fri från tjänstgöringen till alla delar med en värnpliktig.

I 5 § i lagen föreskrivs det om återkallande av förordnande att inleda militärtjänst. Enligt 1 mom. ska regionalbyrån genast återkalla ett förordnande att inleda tjänstgöring, om den som fått förordnandet anmäler att den inte inleder militärtjänsten. Om den som fullgör militärtjänst inom 30 dagar från det att militärtjänsten inleddes anmäler att hon inte fortsätter militärtjänsten, ska kommandören för truppförbandet återkalla förordnandet att inleda militärtjänst och personen i fråga genast hemförlovas.

2.1.5 Lagen om könsfastställelse

Lagen om könsfastställelse trädde i kraft den 3 april 2023. Enligt 1 § i den lagen ska det fastställas att en person har en annan könstillhörighet än den som antecknats för personen i befolkningsdatasystemet enligt lagen om befolkningsdatasystemet och de certifikattjänster som tillhandahålls av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata (661/2009), om personen 1) lämnar en redogörelse för sin varaktiga upplevelse av att tillhöra det kön som ska fastställas, 2) har uppnått myndighetsåldern, och 3) är finsk medborgare eller är bosatt i Finland.

I 2 § i lagen om könsfastställelse finns det bestämmelser om ansökningsförfarandet. Enligt paragrafen ska ansökan om fastställande av kön för det första göras skriftligen hos Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata. När ansökan har blivit anhängig ska Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata utan dröjsmål informera sökanden om behandlingen av ansökan och om rättsverkningarna av fastställandet av kön. Sökanden ska efter att ha fått denna information skriftligen bekräfta sin ansökan, dock tidigast 30 dagar efter det att ansökan blev anhängig. Därefter kan Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata fastställa sökandens kön. Om sökanden däremot inte har bekräftat ansökan inom sex månader från det att den blev anhängig, förfaller ansökan. Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata ska omedelbart anteckna könsfastställelsen i befolkningsdatasystemet. Enligt 5 mom. i paragrafen får en ny ansökan om fastställande av kön göras tidigast då ett år har förflutit från det föregående fastställandet av kön. Av särskilt vägande skäl kan en ny ansökan dock göras före utgången av tidsfristen på ett år. På Åland sköter Statens ämbetsverk på Åland de uppgifter som enligt lagen om könsfastställelse ska skötas av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata.

Enligt 3 § 1 mom. i lagen om könsfastställelse ska det kön som fastställts enligt den lagen betraktas som personens kön vid tillämpningen av annan lagstiftning, om inte något annat föreskrivs. Denna bestämmelse om rättsverkningarna av könsfastställelse har med tanke på värnpliktslagen orsakat ett oklart rättsläge, där alla reservister som fastställt sitt kön som kvinna kategoriskt borde uteslutas ur reserven på grund av att värnplikten och därmed tillhörigheten till reserven endast gäller manliga finska medborgare (2 och 49 § i värnpliktslagen) och personer som har fullgjort frivillig militärtjänst för kvinnor (6 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor).

Enligt förarbetena till lagen om könsfastställelse (RP 189/2022 rd) ska det fastställda könet betraktas som personens kön till exempel vid tillämpningen av värnpliktslagen. Uppbådsplikten bestäms enligt det kön som antecknats i befolkningsdatasystemet och således betraktas det kön som fastställts för personen i enlighet med lagen om könsfastställelse som personens kön också med tanke på uppbådsplikten. Om en person i åldern 18–29 år fastställer sitt kön som man, är personen uppbådspliktig och kallas till en besiktning där personens tjänsteduglighet bedöms. Om en person i åldern 30–60 år fastställer sitt kön som man, betraktas personen i enlighet med 49 § 2 mom. i värnpliktslagen som en person som inte har fullgjort beväringstjänst och som hör till den ersättande reserven.

När en person fastställer sitt kön är det enligt regeringens proposition med förslag till lag om könsfastställelse i princip motiverat att på personen tillämpa lagstiftningen enligt det fastställda

könet, eftersom personen uttryckligen vill bli erkänd i enlighet med sin könsidentitet. Således ska till exempel värnpliktslagen tillämpas på den som har fastställt sitt kön som man (RP 189/2022 rd, s. 43).

2.1.6 Behandling av personuppgifter inom Försvarmakten

Bestämmelser om behandling av värnpliktigas personuppgifter finns i lagen om behandling av personuppgifter inom Försvarmakten (332/2019). Lagen tillämpas på sådan behandling av personuppgifter som utförs av Försvarmakten eller för Försvarmaktens räkning bland annat i syfte att fullgöra lagstadgade uppgifter som gäller tillhandahållandet av militär utbildning. Värnpliktsregistret är ett sådant permanent register som avses i 4 § 1 mom. 1 punkten i den lagen. Det används bland annat för bestämmande av tjänsteduglighet och förordnande till tjänstgöring, för placering i uppgifter under undantagsförhållanden och för att skapa beredskap och för planering och ordnande av samt val av personer till nationell och internationell utbildning och tjänstgöring. Personuppgifter som finns i värnpliktsregistret behandlas i flera informationsystem. Vid behandlingen av personuppgifter i värnpliktsregistret tillämpas som rättslig grund lagen om behandling av personuppgifter i brottmål och vid upprätthållandet av den nationella säkerheten (1054/2018), som allmän lag, och lagen om behandling av personuppgifter inom Försvarmakten, som speciallag.

De personuppgifter som behandlas i värnpliktsregistret kan förutom värnpliktiga även gälla den som sökt till tjänstgöring, tjänstgör eller har tjänstgjort enligt lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor.

I fråga om personer som har inlett frivillig militärtjänst för kvinnor eller som enligt ett förordnande har varit skyldiga att inleda militärtjänst ska, med de undantag som anges i 5 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor, alla de bestämmelser som gäller den som med stöd av värnpliktslagen förordnats till beväringstjänst tillämpas. Efter utgången av den tid som avses i 5 § 1 mom. i den lagen jämställs personen under tjänstgöringen och efter att personen har blivit fri från tjänstgöringen till alla delar med en värnpliktig.

I värnpliktsregistret är det inte möjligt att sälla fram uppgifter om reservisters eventuella åländska hembygdsrätt. Således är det omöjligt för Försvarmakten att direkt informera enskilda personer om rättsverkningarna av lagändringen.

Försvarmakten har enligt lagen om behandling av personuppgifter inom Försvarmakten, trots sekretessbestämmelserna, för ändamålet med värnpliktsregistret rätt att få behövliga uppgifter bland annat ur befolkningsdatasystemet om de värnpliktiga som det följande året fyller 18 år för uppstånd samt om andra värnpliktiga för förordnande till och placering i tjänst. Till exempel när det gäller ändringar av personbeteckning, vilka är viktiga med tanke på identifiering av personer som fastställt sitt kön, förmedlas uppgifterna i praktiken till värnpliktsregistret från den uppdateringstjänst för den offentliga förvaltningens personregister som förvaltas av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata. Genom denna tjänst uppdateras ändringar som förts in i befolkningsdatasystemet automatiskt i värnpliktsregistret, med separat överenskomna intervaller.

Bestämmelsen om anteckningar om grunden för ändring av personbeteckning (13 § 1 mom. 15 punkten i lagen om befolkningsdatasystemet och de certifikattjänster som tillhandahålls av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata), det vill säga uppgift om att orsaken till ändringen är fastställande av kön, trädde i kraft 2010 till följd av totalreformen av befolkningsdatalagen. Denna uppgift förmedlas för närvarande inte automatiskt till värnpliktsregistret. Därför är det inte för tillfället möjligt för Försvarmakten att på

myndighetsinitiativ kontakta personerna i fråga utan ett särskilt dataanvändningstillstånd av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata i fråga om utlämnande av uppgifter ur befolkningsdatasystemet.

2.1.7 Etablerad praxis i fråga om militärtjänst för ålänningar

Uppbåd ordnas årligen på Åland, eftersom alla som bor på Åland inte har hembygdsrätt och därför ska delta i uppbåden. Antalet män med åländsk hembygdsrätt som söker sig till frivillig tjänstgöring är uppskattningsvis 1–5 per år. Sammanlagt finns det cirka 150 åländska män per åldersklass. Största delen av dem är befriade från militärtjänst på grundval av hembygdsrätt.

Befolkningsdatasystemet innehåller inte uppgifter om hembygdsrätt för invånare på Åland. På grund av detta sänder Sydvästra Finlands regionalbyrå, som ansvarar för kommunerna i landskapet Åland, årligen en lista över män i uppbådsålder som bor på Åland till landskapsregeringen. Landskapsregeringen kontrollerar om de har hembygdsrätt och återsänder listan till regionalbyrån med behövliga kompletteringar. Regionalbyrån underrättar dem som är berättigade till befrielse från värnplikt om detta. För de uppbådspliktiga, som till antalet har varit under tio per år, håller regionalbyrån uppbåd i Mariehamns stad i enlighet med 127 § i värnpliktslagen.

2.2 Bedömning av nuläget

2.2.1 Militärtjänst

Varje år fullgör knappt 20 000 män beväringstjänst i Finland. Frivillig militärtjänst för kvinnor fullgörs årligen av cirka tusen kvinnor. Beväringsjästen varar 165, 255 eller 347 dygn, beroende på vilken uppgift beväringen utbildas för. En beväring får inte själv välja tjänstgöringens längd, utan valet görs av Försvarsmakten. Totalt tjänstgör cirka 36 procent av beväringarna 165 dygn, cirka 14 procent 255 dygn och cirka 50 procent 347 dygn. De färdigheter man lärt sig under beväringstjänsten repeteras och uppdateras vid repetitionsövningar, i vilka cirka 25 000–30 000 reservister deltar årligen.⁴

2.2.2 Frivillig militärtjänst för ålänningar

Årligen söker sig 1–5 män med hembygdsrätt till frivillig militärtjänst. Eftersom män med åländsk hembygdsrätt enligt självstyrelselagen för Åland är befriade från fullgörande av värnplikt tills bestämmelser om ersättande tjänstgöring enligt 12 § 1 mom. i självstyrelselagen har utfärdats på lagnivå, kan den som fullgör frivillig tjänstgöring inte med myndighetsbeslut åläggas skyldigheter som hör till värnplikten. Förordnande till tjänstgöring och avbrytande av tjänstgöringen har direkt inverkan på individens rättigheter och skyldigheter, vilket innebär att det bör föreskrivas om det i lag.

Bestämmelserna om befrielse från att fullgöra värnplikt för ålänningar har en gång i tiden motiverats med att kommandospråket är finska även i svenskspråkiga truppförband. Befrielsen

⁴ Försvarsmaktens statistik för 2022.

har historiskt inte haft något samband med Ålands demilitariserade och neutraliserade status. Detta har varit det rådande rättsläget allt sedan den första självstyrelselagen, alltså sedan 1920.⁵

Bestämmelsen om att ålänningar är befriade från värnplikt tills ersättande tjänstgöring har ordnats har ingått i självstyrelselagen sedan 1920. Bestämmelsen gäller endast de ålänningar som har hembygdsrätt. Någon lagstiftning om tjänstgöring i civilförvaltningen har aldrig utfärdats. Genom den ersättande tjänstgöringen skulle Ålands självstyrelsemyndigheter få en civil reserv som utbildats för olika lämpliga uppgifter för att åtgärda olika störningar under såväl normala förhållanden som undantagsförhållanden.

I nuläget har de uppgifter som hör till den ersättande tjänstgöringen överförts från den nedlagda lots- och fyrinrättningen till flera olika myndigheter och statligt ägda bolag med specialuppgifter, vilket beskrivs i avsnitt 2.1.

Med stöd av vad som anförts ovan, om det i fortsättningen ska vara möjligt för åländska män med hembygdsrätt att frivilligt söka sig till att fullgöra värnplikt, bör det föreskrivas om saken på lagnivå.

2.2.3 Bedömning av könsfastställelse och slutsatser

Den gällande värnpliktslagen innehåller inga närmare bestämmelser om vilka rättsverkningar fastställande av kön enligt lagen om könsfastställelse har för värnplikten när det gäller tillhörighet till reserven, om fastställandet av kön sker först efter fullgjord beväringstjänst. Eftersom kvinnor är befriade från värnplikt, innebär det nuvarande oklara rättsläget att en person som efter beväringstjänsten fastställt sitt kön som kvinna inte längre ska höra till reserven eller den ersättande reserven, även om hon vill det.

Värnpliktslagen innehåller inte heller några bestämmelser om att en person som fastställer sitt kön som kvinna under beväringstjänsten ska få fortsätta sin tjänstgöring utan avbrott som frivillig militärtjänst för kvinnor, om hon vill det. För närvarande är en sådan person i praktiken tvungen att avbryta sin tjänstgöring, varefter hon måste söka sig till frivillig militärtjänst om hon vill fullgöra sin tjänstgöring. Detta är ändamålsenligt varken för Försvarsmakten eller för den som fullgör beväringstjänst och vill fortsätta sin tjänstgöring som frivillig militärtjänst utan avbrott.

Liksom värnpliktslagen innehåller inte heller lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor närmare bestämmelser om hur fastställande av kön påverkar militärtjänsten. Utgångspunkten för lagstiftningen är att värnplikten endast gäller manliga finska medborgare samt kvinnor som fullgjort frivillig militärtjänst enligt lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor, vilka jämställs under tjänstgöringen och efter att de blivit fria från tjänstgöringen till alla delar med värnpliktiga (6 § 3 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor). Om en persons kön fastställs som kvinna efter fullgjord beväringstjänst eller militärtjänst, tillämpas inte längre bestämmelsen om värnplikt i 2 § i värnpliktslagen på henne, eftersom hon i lagstiftningen i enlighet med hennes fastställda kön behandlas som kvinna, vilka inte omfattas av värnplikten. Hon är inte heller värnpliktig med stöd av lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor, eftersom en person som har fullgjort beväringstjänst har inte fullgjort frivillig militärtjänst för kvinnor. Då kan personen inte heller längre höra till reserven, även om hon skulle önska det.

⁵ Ålands självstyrelse i utveckling. Ålandskommitténs 2013 slutbetänkande. Justitieministeriet, s. 126.

Lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor innehåller inte heller några bestämmelser om att en person som fastställer sitt kön som man under militärtjänsten utan avbrott fortsätter sin tjänstgöring som beväringstjänst. Rättsläget är oklart till denna del, vilket varken för Försvarsmakten eller den som tjänstgör är ändamålsenligt.

Enligt 3 § 1 mom. i lagen om könsfastställelse ska det kön som fastställts enligt den lagen betraktas som personens kön vid tillämpningen av annan lagstiftning, om inte något annat föreskrivs. Denna bestämmelse om rättsverkningarna av könsfastställelse har med tanke på värnpliktslagen orsakat ett oklart rättsläge, där alla reservister som fastställt sitt kön som kvinna kategoriskt borde uteslutas ur reserven på grund av att värnplikten och därmed tillhörigheten till reserven endast gäller manliga finska medborgare (2 och 49 § i värnpliktslagen) och personer som har fullgjort frivillig militärtjänst för kvinnor (6 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor).

När en person fastställer sitt kön är det enligt regeringens proposition med förslag till lag om könsfastställelse i princip motiverat att på personen tillämpa lagstiftningen enligt det fastställda könet, eftersom personen uttryckligen vill bli erkänd i enlighet med sin könsidentitet. Således ska till exempel värnpliktslagen tillämpas på den som har fastställt sitt kön som man (RP 189/2022 rd, s. 43).

Således har fastställande av kön rättsverkningar till exempel i förhållande till värnplikten. Det fastställda könet betraktas i regel som personens kön vid tillämpningen av lagstiftning, till exempel värnpliktslagen. Huruvida en person är värnpliktig avgörs enligt det fastställda könet. I fråga om personer som fastställt sitt kön som man är rättsläget i förhållande till värnplikten klart, och det bedöms inte mer i denna proposition.

I 2 § i lagen om könsfastställelse föreskrivs det att när Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata har fastställt en persons kön ska myndigheten omedelbart anteckna fastställelsen i befolkningsdatasystemet. Försvarsmakten får således uppgiften om en persons könsfastställelse ur befolkningsdatasystemet enligt 3 § i lagen om befolkningsdatasystemet och de certifikattjänster som tillhandahålls av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata.

I praktiken förmedlas uppgifter till värnpliktsregistret från den uppdateringstjänst för den offentliga förvaltningens personregister som förvaltas av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata, till exempel när det gäller ändringar av personbeteckning, vilka är viktiga med tanke på identifiering av personer som fastställt sitt kön. Genom denna tjänst uppdateras ändringar som förts in i befolkningsdatasystemet automatiskt i värnpliktsregistret, med separat överenskomna intervaller. Såsom det beskrivs i avsnitt 2.1.6 förmedlas dock inte automatiskt uppgift om att orsaken till ändring av personbeteckning är fastställande av kön till Försvarsmakten.

För att skapa klarhet i rättsläget i fråga om tillhörighet till reserven och fortsatt tjänstgöring utan avbrott trots könsfastställelse behövs det bestämmelser på lagnivå. Dessutom behöver lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor preciseras i syfte att skapa klarhet i rättsläget.

3 Målsättning

Syftet med propositionen är att skapa klarhet i rättsläget, för det första för de åländska män med hembygdsrätt som frivilligt vill söka sig till att fullgöra tjänstgöring enligt värnpliktslagen.

För det andra syftar propositionen till att skapa klarhet i det nuvarande rättsläget och stärka jämställdheten mellan könen genom att göra det möjligt för reservister som fastställt sitt kön

som kvinna att höra till reserven och för personer som fastställt sitt kön som kvinna under beväringstjänsten att fortsätta sin tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor.

Därutöver syftar propositionen till att förenhetliga lagstiftningen så att den motsvarar kravet enligt lagen om könsfastställelse på att personer ska behandlas enligt sitt fastställda kön vid tillämpningen av annan lagstiftning.

4 Förslagen och deras konsekvenser

4.1 De viktigaste förslagen

Det föreslås att värnpliktslagen ändras så att det i lagen föreskrivs om rätten för män med åländsk hembygdsrätt att ansöka om upphävande av befrielse från att fullgöra värnplikt. Enligt lagförslaget ska för det första bestämmelsen om tillämpningsområde ändras så att rätten för ålänningar att frivilligt ansöka om att fullgöra tjänstgöring enligt värnpliktslagen tas in i värnpliktslagen. För det andra föreslås det att det till lagen fogas ett nytt kapitel, som innehåller bestämmelser om förfarandet vid ansökan om upphävande av befrielse och om rättsverkningarna av upphävandet. Dessutom föreslås det ändringar i bestämmelserna om ändringssökande.

När det gäller förfaranden som hänför sig till könsfastställelse föreslås det att det i värnpliktslagen föreskrivs om återkallande av förordnande om inledande av tjänstgöring, tillhörighet till reserven och den ersättande reserven och fortsättning av tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor. Det föreslås också att övergångsbestämmelsen ändras så att personer som har fastställt sitt kön före ikraftträdandet av denna lag kan höra till reserven. Därutöver föreslås det att det till lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor fogas en bestämmelse enligt vilken en person som fastställer sitt kön som man ska omfattas av värnpliktslagen.

Genom de föreslagna ändringarna i värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor tas rättsverkningarna av könsfastställelse enligt lagen om könsfastställelse i beaktande och det skapas klarhet i rättsläget.

Det kön som fastställts enligt lagen om könsfastställelse ska betraktas som personens kön vid tillämpningen av annan lagstiftning, om inte något annat föreskrivs. Om en person fastställt sitt kön som kvinna innan hon inlett sin tjänstgöring, behandlas hon som en kvinna och förordnas inte till tjänstgöring. Om en person fastställer sitt kön som kvinna under eller efter tjänstgöringen, får hon enligt propositionen möjlighet att anmäla att hon inte vill tjänstgöra eller höra till reserven. Med en sådan särskild regleringsmodell främjas självbestämmanderätten för personer som fastställer sitt kön som kvinna.

4.2 De huvudsakliga konsekvenserna

4.2.1 Allmänna konsekvenser

De föreslagna ändringarna i värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor skapar klarhet i rättsläget, eftersom de innebär bestämmelser på lagnivå om frivillig tjänstgöring för män med hembygdsrätt och om möjligheten för personer som fastställt sitt kön som kvinna under beväringstjänsten att fortsätta sin tjänstgöring utan avbrott. Rättsläget blir också tydligare i och med att bestämmelserna om tillhörighet till reserven preciseras, även i fråga om fastställande av kön. Genom den föreslagna ändring som gäller frivillig militärtjänst för män

med åländsk hembygdsrätt kan man också bättre säkerställa att viktiga uppgifter inom Försvarsmakten och Gränsbevakningsväsendet tillsätts.

I regeringens proposition med förslag till lag om könsfastställelse bedömdes det att underlättandet av fastställandet av kön kan antas öka risken för missbruk av förfarandet. I propositionen konstateras det att en person vars könsidentitet motsvarar det kön som fastställts i samband med födelsen till exempel kan sträva efter att missbruka förfarandet för egen vinning eller för att undvika en viss skyldighet, såsom värnplikt. Det kan också möjliggöra en situation där en person upprepade gånger fastställer sitt kön för att i brottsligt syfte dölja sin faktiska identitet. Den föreslagna lagens konsekvenser för målgruppen för bestämmelserna har dock bedömts vara betydande jämfört med lagens eventuella negativa konsekvenser (RP 189/2022 rd, s. 66). De bestämmelser som föreslås i denna proposition bedöms däremot inte ha motsvarande negativa konsekvenser. De föreslagna bestämmelserna kan tvärtom minska de negativa konsekvenserna av den ovannämnda regleringen, i och med att en person enligt förslaget inte ska behöva lämna reserven efter att han fastställt sitt kön som kvinna.

4.2.2 Ekonomiska konsekvenser

Förslagen bedöms inte ha några betydande ekonomiska konsekvenser, eftersom det föreslagna förfarandet för ansökan om upphävande av befrielse endast gäller ett mycket begränsat antal människor. Även i fråga om personer som fastställt sitt kön bedöms förslagen ha ringa ekonomiska konsekvenser.

4.2.3 Andra konsekvenser för människor och samhälle

4.2.3.1 Konsekvenser för de grundläggande och mänskliga rättigheterna

Åläningar

Den föreslagna ändringen förtydligar den rättsliga ställningen och rättssäkerheten för män med åländsk hembygdsrätt i förhållande till såväl andra värnpliktiga som åländska kvinnor genom att bestämmelser om rättsverkningarna av militärtjänst för män med åländsk hembygdsrätt tas in i lag. Propositionen syftar till att på lagnivå utvidga rätten för åländska män med hembygdsrätt att delta i olika samhällsfunktioner, genom att göra det möjligt för dem att söka sig till att fullgöra tjänstgöring enligt värnpliktslagen. Detta i sin tur öppnar dörrar till sådana tjänster som förutsätter militär utbildning. För närvarande kan en person som inte har fullgjort militärtjänst endast söka tjänster vid Gränsbevakningsväsendet, dock inte heller där officerstjänster.

I och med den föreslagna ändringen ska för åländska män med hembygdsrätt som antagits till militärtjänst efter inträdet i tjänsten gälla samma rättigheter och skyldigheter som för övriga värnpliktiga.

Könsfastställelse

Utgångspunkten i propositionen är att Försvarsmakten får uppgift om fastställande av kön av personen själv. Därmed är rättsverkningarna av fastställandet av kön beroende av personens egen aktivitet. En värnpliktig som fastställer sitt kön som kvinna, men inte anmäler detta till Försvarsmakten, kommer att behandlas enligt sitt tidigare juridiska kön. Således kan en person till exempel få ett förordnande att träda i tjänst, fullgöra beväringstjänst eller förordnas till en repetitionsövning, trots att hon som kvinna inte är värnpliktig. Före och under fullgörandet av beväringstjänst kan en person befrias från värnplikt genom att fastställa sitt kön som kvinna.

Efter fullgjord militärtjänst hör en person till reserven, oberoende av om hen har fullgjort sin militärtjänst som beväringstjänst eller frivillig militärtjänst för kvinnor. Därmed förblir en reservist i reserven även om hen fastställer sitt kön till ett annat.

Propositionen bedöms stärka självbestämmanderätten i fråga om könsidentitet och minska diskriminering på grund av könsidentitet.

Konsekvenser för jämlikheten och för jämställdheten mellan könen

Ålänningar

De föreslagna ändringarna har i praktiken konsekvenser endast för män med hembygdsrätt, eftersom lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor gäller också rätten för kvinnor med hembygdsrätt att frivilligt söka sig till militärtjänst. En kvinna som fullgjort frivillig militärtjänst för kvinnor jämställs till alla delar med en värnpliktig i enlighet med bestämmelsen i 6 § 3 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor.

Propositionen har positiva konsekvenser för tillgodoseendet av jämställdheten mellan män och kvinnor med hembygdsrätt.

Könsfastställelse

Den föreslagna preciseringen av bestämmelserna om tillhörighet till reserven i fråga om könsfastställelse stärker jämställdheten mellan kvinnor och män genom att göra det möjligt för personer som efter beväringstjänsten fastställt sitt kön som kvinna att frivilligt fortsätta höra till reserven på motsvarande sätt som män som fullgjort beväringstjänst.

4.2.3.2 Konsekvenser för de språkliga rättigheterna

Bestämmelser om ålänningarnas språkliga rättigheter finns i självstyrelselagen för Åland. Enligt 36 § i självstyrelselagen är landskapet enspråkigt svenskt. Enligt 40 § är undervisningsspråket i skolor som bekostas med allmänna medel och får understöd av sådana svenska, om inte något annat föreskrivs genom landskapslag. Undervisningsspråket i skolorna nämns också i Nationernas förbunds råds beslut av den 24 juni 1921.

Enligt 55 § i värnpliktslagen är de värnpliktigas undervisningsspråk finska eller svenska. En finsk- eller svenskspråkig värnpliktig har rätt att förordnas till ett truppförband vars undervisningsspråk är hans modersmål. Som undervisningsspråk kan användas något annat språk än de som nämns i 1 mom., när undervisningen hänförs till internationell militär krishantering eller när det finns andra särskilda skäl.

Bestämmelser om Försvarsmaktens kommandospråk finns i språklagen (423/2003). Enligt 39 § i lagen är Försvarsmaktens truppförband finskspråkiga. Minst ett truppförband ska dock vara svenskt. Andra svenska truppförband eller enheter liksom även tvåspråkiga enheter kan vid behov inrättas på det sätt som bestäms i lagstiftningen om Försvarsmakten.

Bestämmelser om finskspråkiga och svenskspråkiga civiltjänstgörarens rätt att fullgöra civiltjänsten på sitt modersmål finns i civiltjänstlagen (1446/2007).

Antalet män med åländsk hembygdsrätt som söker sig till militärtjänst är ungefär 1–5 per år. De tjänstgör vid svenskspråkiga Nylands brigad och avsikten är att fortsätta denna praxis.

4.2.4 Konsekvenser för myndigheterna

4.2.4.1 Ålämningar

Förslaget bedöms inte ha några betydande konsekvenser för myndigheternas verksamhet.

Den föreslagna ändringen kan ha en viss inverkan på mängden kundtjänstupdrag vid Försvarmaktens regionalbyråer, eftersom regionalbyråerna enligt propositionen ska behandla ansökningarna om upphävande av befrielse och fatta beslut utifrån dem, samt behandla och fatta beslut utifrån eventuella begäran om omprövning. Därutöver kan propositionen i viss mån ha konsekvenser för centralnämnden för uppståndsärenden, som finns i anslutning till försvarsministeriet och som i enlighet med 7 § i värnpliktslagen är högsta besvärinstans i ärenden som gäller värnplikt.

Fullgörande av militärtjänst har betydelse för ålämningars möjligheter att utnämnas till militära tjänster vid Försvarmakten. Enligt 37 § 2 mom. i lagen om försvarmakten (551/2007) krävs det av dem som utnämns till en militär tjänst att de har fullgjort värnplikt i vapentjänst eller frivillig militärtjänst för kvinnor vid Försvarmakten eller Gränsbevakningsväsendet i Finland. Enligt 10 § 3 mom. i lagen om gränsbevakningsväsendets förvaltning (577/2005) gäller det allmänna behörighetsvillkoret för en militär tjänst vid Gränsbevakningsväsendet på fullgörande av värnplikt i vapentjänst inte den som med stöd av 12 § 1 mom. i självstyrelselagen för Åland är befriad från sådan tjänstgöring. En åländsk man som inte fullgjort militärtjänst kan utnämnas till de i 9 § 1 mom. i lagen om gränsbevakningsväsendets förvaltning nämnda militära tjänsterna sjöbevakare och gränsbevakare, men inte till tjänsterna officer eller specialofficer. Officerare vid Gränsbevakningsväsendet och Försvarmakten utbildas vid Försvarshögskolan.

Enligt 16 § 3 mom. i lagen om Försvarshögskolan (1121/2008) krävs det att den som antas för studier som leder till en officerstjänst har fått reservofficersutbildning innan studierna inleds. Reservofficersutbildning ordnas i regel på det sätt som föreskrivs i 5 kap. i värnpliktslagen för dem som fullgör beväringstjänst eller frivillig militärtjänst för kvinnor och som förordnats att genomgå utbildningen på grundval av sin lämplighet. Det är också möjligt att genomgå reservofficersutbildning efter beväringstjänsten i form av kompletterande kurser, men deltagande i dem kräver att den värnpliktige hör till reserven. Enligt 49 § 1 mom. i värnpliktslagen hör värnpliktiga efter fullgjord beväringstjänst till reserven, om de inte har överförs till den ersättande reserven. Således kan en åländsk man som inte fullgjort militärtjänst inte utnämnas till en militär tjänst vid Försvarmakten eller till en officerstjänst vid Gränsbevakningsväsendet.

Detta bedöms inverka på myndigheternas verksamhet så att åländska män har mycket begränsade möjligheter till en militär karriär i förhållande till andra finländare. Således antas antalet personer som söker sig till militära tjänster eller officersstudier, och därmed särskilt antalet svenskspråkiga officerare och svenskspråkiga i andra militära tjänster vid Försvarmakten, minska, om det inte är möjligt för åländska män att fullgöra militärtjänst.

4.2.4.2 Könfastställelse

De föreslagna ändringarna skapar klarhet i det praktiska organiserandet av tjänstgöringen och underlättar det, eftersom tjänstgöringen enligt förslaget ska kunna fortsätta utan avbrott efter fastställande av kön. Förslaget innebär att en person som fått militär utbildning kan fortsätta stå till Försvarmaktens förfogande också efter könfastställelse. För närvarande kan en person som fastställer sitt kön som kvinna inte smidigt fortsätta sin påbörjade militärtjänst eller förbli i reserven.

4.2.4.3 Konsekvenser för myndigheternas informationssystem och informationshantering

Fastställandet av kön har rättsverkningar i förhållande till värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor. Det är viktigt att uppgift om könsfastställelse når den som behöver informationen. Uppgifter om ändringar i uppgifterna om kön i befolkningsdatasystemet kan förmedlas från befolkningsdatasystemet till de aktörer som behöver dem i enlighet med gällande bestämmelser. På motsvarande sätt har de aktörer som behöver uppgifter om kön beredskap att ta emot uppgifterna och ändringarna i dem. De föreslagna ändringarna kan genomföras inom ramen för den gällande lagstiftningen.

Det behöver inte göras ändringar i Försvarmaktens informationssystem med anledning av de tillägg som föreslås i denna proposition.

4.2.5 Konsekvenser för den nationella säkerheten och försvaret

Den föreslagna ändringen bedöms ha positiva konsekvenser för den nationella säkerheten och försvaret. Den föreslagna ändringen innebär att åländska män med hembygdsrätt, i och med möjligheten att fullgöra värnplikt, ska kunna söka sig exempelvis till en militär karriär, varvid antalet anställda vid Försvarmakten och Gränsbevakningsväsendet som har lokalkännedom om Åland kan antas öka. Dessutom kommer det på Åland att finnas reservister med lokalkännedom.

4.2.6 Konsekvenser i landskapet Åland

I uppåden på Åland deltar årligen 7–15 män, varav cirka fem är frivilliga. I en åldersklass på Åland ingår cirka 150 män och totalt cirka 300 personer. Trots att det årligen är ett relativt litet antal som söker sig till beväringstjänst, har var och en av dem som fullgör militärtjänsten en stor betydelse med tanke på lokalkännedomen om Åland.

5 Alternativa handlingsvägar

5.1 Handlingsalternativen och deras konsekvenser

5.1.1 Militärtjänst för åländska män med hembygdsrätt

5.1.1.1 Bevarande av nuläget

För det första är ett alternativ till de ändringar som nu föreslås att bevara nuläget. Om nuläget bevaras och ålänningar samtidigt fortsättningsvis får fullgöra militärtjänst frivilligt förblir rättsverkningarna av den gällande lagstiftningen oklara. Om nuläget bevaras innebär det också att det inte längre är ändamålsenligt att fortsätta nuvarande praxis.

5.1.1.2 Ändring av värnpliktslagen genom undantagslag

Om det ansågs att lagförslaget i denna proposition inte är rättsligt möjligt, skulle ett andra alternativ vara att stifta en undantagslag om ändring av värnpliktslagen. I undantagslagen skulle det kunna föreskrivas om en temporär rätt för män med åländsk hembygdsrätt att frivilligt söka sig till att fullgöra militärtjänst. Undantagslagen skulle vara temporär och villkorlig. Under undantagslagens giltighetstid skulle bestämmelser om ersättande tjänstgöring enligt 12 § i självstyrelselagen för Åland utfärdas genom rikslag. Tröskeln för att stifta undantagslagar är i dagens läge mycket hög och det är inte helt klart huruvida detta alternativ skulle kunna godkännas som sådant.

Det är en etablerad konstitutionell princip att undvika att stifta undantagslagar. Enligt principen ska man undvika att stifta nya undantagslagar med anledning av rent nationella behov. Ett restriktivt förhållningssätt tillämpas i förhållande till användningen av undantagslagsförfarande. Eventuella konflikter mellan grundlagen och lagförslag bör primärt undanröjas genom ändringar i lagförslaget. Undantagslagsförfarandet ska tillgripas endast i ytterst exceptionella fall och av tvingande skäl. Om man dock blir tvungen att tillgripa undantagslagsförfarandet, ska undantaget begränsas så att det skrivs så avgränsat och snävt som möjligt. I första hand ska undantaget då ges en begränsad giltighetstid.⁶

Grundlagsutskottet har till exempel i sitt utlåtande GrUU 8/2023 rd konstaterat att eventuella ändringsbehov i grundlagen enligt utskottets hävdvunna åsikt bör övervägas noggrant och de ändringar som bedöms vara nödvändiga beredas grundligt utifrån en bred debatt i strävan efter samsyn (RP 1/1998 rd, s. 31–32, GrUB 9/2010 rd, s. 3, GrUB 10/2006 rd, s. 2–3, GrUB 5/2005 rd, s. 2/I).

5.1.1.3 Bestämmelser om ersättande tjänstgöring

Enligt 12 § i självstyrelselagen för Åland föreskrivs det om tjänstgöringen vid lots- och fyrinrättningen i rikslag efter att lagtinget har beretts tillfälle att ge utlåtande i saken. Om tjänstgöringen i annan civilförvaltning föreskrivs det i rikslag med lagtingets bifall. Ersättande tjänstgöring fullgörs på den tjänstgöringsskyldiges modersmål. Det ska vara möjligt att fullgöra tjänstgöringen på Åland. Genom ersättande tjänstgöring skulle självstyrelsemyndigheterna få en civil reserv som utbildats för olika lämpliga uppgifter för att åtgärda olika störningar under såväl normala förhållanden som undantagsförhållanden.

På ett allmänt plan har det identifierats ett behov av att utveckla civilförsvaret på Åland med beaktande av Ålands regionala behov och särdrag. Nya bestämmelser om ersättande tjänstgöring förutsätter dock mer omfattande utredningsarbete, vilket det inte har ansetts ändamålsenligt att utföra i samband med detta projekt.

5.1.1.4 Ändring av grundlagen

Vid beredningen har det dessutom bedömts huruvida ärendet kräver att 127 § i grundlagen ändras. Med beaktande av grundlagsutskottets vedertagna tolkningspraxis om grundlagens relativa beständighet (se till exempel GrUB 4/2018 rd, s. 3) har denna fråga inte bedömts närmare. Vid beredningen har det också diskuterats huruvida ärendet bör avgöras genom att självstyrelselagen ändras. Med beaktande av självstyrelselagens särskilda behandlingsordning konstaterades det emellertid att det inte för tillfället är ändamålsenligt att försöka avgöra ärendet genom en ändring av självstyrelselagen.

5.1.1.5 Könsfastställelse

Ett alternativ till den föreslagna modellen, där personen själv ska underrätta Försvarmakten om fastställande av kön, är en modell där Försvarmakten skulle få uppgiften om könfastställelse från Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata. I ett sådant alternativ skulle rättsverkningarna av könfastställelse på värnplikten inte vara beroende av personens egen aktivitet. I en situation där en person som inlett eller fullgjort sin beväringstjänst som man i juridisk bemärkelse fastställer sitt kön som kvinna, skulle Försvarmakten enligt detta alternativ

⁶ RP 1/1998 rd, s. 125, GrUB 10/1998 rd, s. 21–22.

på eget initiativ utreda om personen är villig att fortsätta sin militärtjänst eller att förbli i reserven.

Denna modell avviker inte från principerna enligt lagen om könsfastställelse, eftersom personen i denna modell skulle behandlas i enlighet med det fastställda könet.

Modellen bedöms öka det administrativa arbetet vid regionalbyråerna avsevärt. Det kan bedömas att modellen skulle främja tillgodoseendet av självbestämmanderätten och stärka personers tillgång till information i ärenden som gäller dem.

5.1.1.6 Återkallande av förordnande

Ett alternativ till de föreslagna bestämmelserna, där personens egen aktivitet utgör grunden, är att en myndighet på eget initiativ återkallar förordnandet om inledande av tjänstgöring efter att personen har fastställt sitt kön som kvinna. Denna modell skulle öka det administrativa arbetet vid regionalbyråerna och kan väsentligt fördröja inledandet av eventuell frivillig tjänstgöring.

5.1.1.7 Tillhörighet till reserven

Ett alternativ till de föreslagna bestämmelserna, där personens egen aktivitet utgör grunden, är att tillhörighet till reserven skulle förutsätta att den som fastställt sitt kön separat uttrycker sin vilja att höra till reserven. I denna modell skulle utgångspunkten vara att personen behandlas i enlighet med det fastställda könet. Modellen skulle vara i linje med rättsverkningarna av lagen om könsfastställelse. Som modellens svaghet, med tanke på såväl Försvarmakten som personerna i fråga, kan dock betraktas att personerna skulle uteslutas ur reserven automatiskt. Självbestämmanderätten tillgodoses inte på önskvärt sätt i denna modell.

5.1.2 Lösningar som gäller övergångsbestämmelsen

Alternativt skulle det kunna föreskrivas att en person som har fullgjort värnplikt innan denna lag träder i kraft genom anmälan kan uttrycka sin vilja att också i fortsättningen höra till reserven. Anmälan skulle lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen är bosatt. Personen skulle vara tvungen att bekräfta sin anmälan inom tre månader från det att den blev anhängig. Om personen inte bekräftade sin anmälan inom den utsatta tiden, skulle anmälan förfalla och personen inte längre anses höra till reserven. Svagheten i denna modell kan anses vara det att en person i så fall automatiskt utesluts ur reserven i situationer där personen låtit bli att anmäla sin vilja att förbli i reserven. Dessutom blir den militära utbildning som personen fått utnyttjad, vilket varken kan anses godtagbart med tanke på försvaret eller ändamålsenligt med tanke på användningen av resurser.

6 Remissvar

6.1 Inledning

Utlåtanden om utkastet till proposition begärdes av bland annat ministerierna, andra myndigheter samt organisationer under tiden 29.1–21.3.2025 i tjänsten [valtioneuvosto.fi](https://valtioneuvosto.fi/sv/projekt). Begäran om utlåtande, utlåtandena och ett sammandrag av utlåtandena finns tillgängliga på adressen <https://valtioneuvosto.fi/sv/projekt> med koden PLM004:00/2023. Även andra aktörer än de uttryckligen utsedda remissinstanserna hade möjlighet att yttra sig om utkastet till proposition.

Inom den utsatta tiden lämnades utlåtande av sammanlagt 26 instanser: Ålands landshövding/Statens ämbetsverk på Åland, Ålands landskapsregering, Vapenvägrarförbundet rf, Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata, Försvarsgillenas förbund rf, Jämställdhet för män rf, Kvinnoaksförbundet Unionen rf, Naisjärjestöjen Keskusliitto - Kvinnoorganisationernas Centralförbund r.y., Kvinnornas Beredskapsförbund rf, justitieministeriet, Huvudstaben, staben för Gränsbevakningsväsendet, Reserviläisliitto - Reservistförbundet ry, De Hundras Kommitté i Finland rf, Seta ry, Suomen Reserviupseeriliitto - Finlands Reservofficersförbund ry, jämställdhetsombudsmannen, Transfeminiinit ry - Transfeminina rf och Trasek ry. Kommunikationsministeriet, Mansorganisationernas centralförbund rf, undervisnings- och kulturministeriet, social- och hälsovårdsministeriet, arbets- och näringsministeriet, Upseeriliitto ry och finansministeriet meddelade att de inte hade något att yttra.

I detta avsnitt redogörs det för huvudlinjerna i utlåtandena och för de ståndpunkter av betydelse som lyfts fram i dem, inklusive sådana yttranden där det föreslogs ändringar i propositionen eller som hänför sig till behov av ändringar i den nationella lagstiftningen. Dessutom har det gjorts tekniska korrigeringar och preciseringar i propositionsutkastet.

Ministerierna, myndigheterna och största delen av föreningarna ansåg att propositionen kan understödjas och instämmer i huvudsak i det som föreslås i utkastet till proposition.

6.2 Nuläge och bedömning av nuläget

Justitieministeriet ansåg att omfattningen av Försvarsmaktens rätt att få uppgifter och eventuella ändringsbehov i fråga om den rätten ännu bör bedömas vid den fortsatta beredningen av avsnittet om behandling av personuppgifter inom Försvarsmakten, om avsikten är att de uppgifter som omfattas av rätten ska behandlas också i situationer som gäller återkallande av förordnande och avbrytande av tjänstgöring. Den gällande rätten att få uppgifter verkar omfatta behandling av uppgifter om värnpliktiga endast för uppbud samt för förordnande till och placering i tjänst. Avsnittet om behandling av personuppgifter i propositionsutkastet har kompletterats till denna del.

Huvudstaben föreslår ett tillägg till texten på sidan 15 i utkastet. ”Därför är det inte för tillfället möjligt för Försvarsmakten att på myndighetsinitiativ kontakta personerna i fråga utan ett särskilt dataanvändningstillstånd av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata i fråga om utlämnande av uppgifter ur befolkningsdatasystemet.” Propositionen har kompletterats till denna del.

6.3 Konsekvenser

6.3.1 Åland

Ålands landskapsregering anser att lagförslaget inte har konsekvenser för Ålands demilitarisering eller neutralitet. De hundras kommitté i Finland rf är oroad över den föreslagna lagens konsekvenser för Ålands demilitariserade ställning. Arbetsgruppen har hört sakkunniga och anser att förslaget inte har konsekvenser för Ålands demilitarisering eller neutralitet.

6.3.2 Värnpliktslagen

6.3.2.1 Åland

Justitieministeriet hänvisar till specialmotiveringen till föreslagna 77 a § på sidan 29 i utkastet till proposition och konstaterar att hänvisningen till högsta domstolens avgörande HD:2022:53 verkar felaktig. Om avsikten är att hänvisa till avgörandet HD:2022:53, finns det skäl att ännu granska huruvida hänvisningen är relevant med tanke på bedömningen av lagförslaget. Justitieministeriet anser att det kan vara befogat att till den del som motiveringen gäller behandlingstiden precisera motiveringen i fråga om hur den förhåller sig till 23 § 1 mom. i förvaltningslagen (434/2003), enligt vilket ett ärende ska behandlas utan ogrundat dröjsmål. Hänvisningen till högsta domstolens avgörande har strukits.

Justitieministeriet hänvisar till föreslagna nya 109 a § i utkastet till proposition och den därtill hörande ändringen i 110 §. Enligt justitieministeriet utgår den föreslagna regleringsmodellen från att man i enlighet med 109 a § får begära omprövning av ett beslut som gäller upphävande av befrielse hos regionalbyrån. Omprövning begärs hos den regionalbyrå som har fattat det beslut som avses i 77 c §. Enligt den föreslagna ändringen i 110 § får ett beslut i fråga om vilket omprövning enligt 109 och 109 a § får begäras inte överklagas direkt genom besvär. I ett beslut av en regionalbyrå i ett omprövningsärende samt i andra med stöd av denna lag utfärdade beslut av Huvudstaben, staben för en försvarsgren, en regionalbyrå, ett truppförband och en uppståndsmyndighet får enligt bestämmelsen ändring sökas genom besvär hos centralnämnden för uppståndsärenden. I ett beslut av centralnämnden för uppståndsärenden får enligt 112 § i värnpliktslagen ändring inte sökas genom besvär.

Justitieministeriet uppmärksammar att var och en enligt 21 § i grundlagen har rätt att på behörigt sätt och utan ogrundat dröjsmål få sin sak behandlad av en domstol eller någon annan myndighet som är behörig enligt lag samt att få ett beslut som gäller hans eller hennes rättigheter och skyldigheter behandlat vid domstol eller något annat oavhängigt rättskipningsorgan. Förfarandet enligt värnpliktslagen, som inbegriper ett förbud mot att anföra besvär hos domstolen, är ett undantag från denna princip i 21 § i grundlagen.

Justitieministeriet anser att det vid den fortsatta beredningen finns skäl att precisera bedömningen av denna besvärsmått, som via en hänvisningsbestämmelse hänför sig till ändringsökande. Vid den fortsatta beredningen är det motiverat att bedöma denna begränsning av besvärsmåttet till exempel genom att beskriva hur besvärsförbudet i fråga om beslut av centralnämnden för uppståndsärenden har motiverats och genom att jämföra den aktuella regleringslösningen med det besvärsförbudet. Avsnittet om lagstiftningsordning i propositionen har kompletterats till denna del.

Ålands landskapsregering anser att det i motiveringen tydligare bör framgå att de föreslagna bestämmelserna inte inverkar på självstyrelselagens bestämmelser om ålänningarnas rätt till befrielse från värnplikt, utan att det endast är fråga om att fastställa rättigheterna och skyldigheterna för dem som frivilligt fullgör värnplikt. Försvarsministeriet noterar att befrielsen enligt 12 § i självstyrelselagen för Åland gäller fullgörande av värnplikt, inte en egentlig befrielse från värnplikt. Frågan har behandlats grundligt i utkastet till proposition, bland annat i avsnitten Lagstiftningsprojekt i fråga om militärtjänst för åländska män med hembygdsrätt som förfallit eller förkastats samt Nuläge och Bedömning av nuläget.

Dessutom anser Ålands landskapsregering att det i motiveringen tydligare måste framgå att en rikslag inte kan avvika från självstyrelselagen på något annat sätt än det som föreskrivs i 69 § i

självstyrelselagen. Försvarsministeriet konstaterar att ett sådant tillägg inte behövs, eftersom en ändring av självstyrelselagen för Åland inte behandlas i propositionen.

6.3.2.2 Könnsfastställelse

Justitieministeriet hänvisar till det i propositionsutkastet föreslagna 5 mom. i 30 § i värnpliktslagen, som innehåller bestämmelser om återkallande av förordnande om inledande av tjänstgöring. Enligt justitieministeriet verkar den föreslagna bestämmelsen och dess motivering för tillfället möjliggöra tolkningen att en person kan göra en sådan anmälan som avses i förslaget fram till utgången av det dygn som föregår det datum som står i förordnandet om inledande av tjänstgöring. Med beaktande av att Försvarsmakten enligt motiveringen kan återkalla ett förordnande endast om personen själv meddelar att hon inte ämnar inleda tjänstgöringen, kan det i princip hända att behandlingen av återkallandet av förordnandet om inledande av tjänstgöring börjar först samma dag som tjänstgöringen skulle inledas. Om detta är avsikten, vore det bra att precisera motiveringen så att det återkallande av förordnande som avses i förslaget ska behandlas utan dröjsmål under dagen i fråga, så att personen inte kan försakas negativa följder på grund av att hon inte har inlett sin tjänstgöring, trots att anmälan har gjorts i enlighet med denna tidsfrist. Paragrafen och dess motivering har preciserats till denna del.

Huvudstaben noterar att termen ”palvelukseenastumismääräys” används i ordalydelsen i 60 b § (s. 41 och 47 i det finska utkastet). I den gällande lagen används inte den termen längre. Ordalydelsen bör korrigeras till ”palveluksen aloittamista koskeva määräys” (*förordnande om inledande av tjänstgöring*), som annanstans i värnpliktslagen används för att avse detta förordnande. På motsvarande sätt har det hänvisats till ”palvelukseen astuminen” i stället för ”palveluksen aloittaminen” på sidorna 19, 21, 26, 29, 40 och 46 i det finska utkastet till proposition, vilket likaså bör korrigeras. Propositionen har korrigerats till denna del.

Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata anser med beaktande av föreslagna 30 § 5 mom., 49 § 3 mom. och 60 b § i värnpliktslagen att Försvarsmakten inte heller i fortsättningen har ett behov av att regelbundet ur befolkningsdatasystemet få uppgifter om könnsfastställelse, eftersom ovannämnda föreslagna bestämmelser förutsätter att den som fastställt sin könstillhörighet själv är aktiv och anmäler detta. Försvarsmakten ska också i fortsättningen ha rätt att från fall till fall kontrollera att den som gjort anmälan har fastställt sitt kön till ett annat, till exempel genom enskilda förfrågningar via en teknisk anslutning till befolkningsdatasystemet.

När en ansökan om fastställande av kön har blivit anhängig ska enligt 2 § 2 mom. i lagen om könnsfastställelse Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata utan dröjsmål informera sökanden om behandlingen av ansökan och om rättsverkningarna av fastställandet av kön. I det informationspaket som sänds till sökanden finns information om bland annat konsekvenserna av könnsfastställelse för värnplikten. Informationspaketet finns på Myndigheten för digitalisering och befolkningsdatas webbplats. Om de föreslagna ändringarna i lagstiftningen godkänns, ska Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata uppdatera sitt informationspaket om rättsverkningarna av könnsfastställelse så att det motsvarar gällande lagstiftning.

6.3.3 Lagstiftningsordning och förenlighet med grundlagen

Med hänsyn till 80 § 1 mom. i grundlagen anser justitieministeriet det vara motiverat att det föreskrivs om innehållet i propositionsutkastet genom lag. Vid den fortsatta beredningen kan det vara skäl att bedöma om avsnittet om lagstiftningsordning i propositionsutkastet behöver kompletteras med tanke på 80 § 1 mom. i grundlagen. Avsnittet om lagstiftningsordning i propositionen har kompletterats till denna del.

6.3.4 Övrigt

Därutöver innehöll flera av utlåtandena från organisationerna allmänna kommentarer om utvecklandet av försvarssystemet.

6.4 Utlåtande av rådet för bedömning av lagstiftningen

Rådet för bedömning av lagstiftningen har valt att bedöma regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av värnpliktslagen och lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor. Rådet gav sitt utlåtande om propositionen den 5 juni 2025. I utlåtandet konstaterar rådet att utkastet till proposition är väl berett. Det ger en god uppfattning om bakgrunden till ärendet, målet och de viktigaste förslagen. I propositionen har de grundläggande rättigheter som är väsentliga med tanke på propositionen identifierats och bedömts. Konsekvenserna för ålänningarna och för deras språkliga rättigheter har beaktats i propositionen. Rådet anser att det i fråga om konsekvensbedömningen inte finns brister eller utvecklingsbehov i utkastet till proposition. Utkastet till regeringens proposition uppfyller kraven i anvisningarna om konsekvensbedömning vid lagberedning på ett berömvärt sätt.

7 Specialmotivering

7.1 Värnpliktslagen

1 §. Tillämpningsområde. Det föreslås att det till 1 § 2 mom. fogas en ny 3 punkt, enligt vilken det i värnpliktslagen dessutom bestäms om rätten för män med hembygdsrätt enligt självstyrelselagen för Åland (114/1991) att frivilligt ansöka om upphävande av befrielse så att de kan fullgöra värnplikt.

30 §. Återkallande av förordnande. Till paragrafen fogas enligt förslaget ett nytt 5 mom., enligt vilket ett förordnande om inledande av tjänstgöring ska återkallas om en person före tjänstgöringen inleds har fastställt sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse och före den utsatta dagen för inledande av tjänstgöringen har anmält att hon inte inleder tjänsten som tjänstgöring enligt lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor.

Den föreslagna bestämmelsen syftar till att göra det möjligt för personen att inleda tjänstgöringen i enlighet med samma förordnande om inledande av tjänstgöring, så att hon inte separat behöver söka sig till frivillig militärtjänst för kvinnor. Ändringen är ändamålsenlig, eftersom personen redan har konstaterats vara tjänsteduglig och det juridiska könet inte påverkar personens tjänsteduglighet. Genom bestämmelsen främjas det att personen smidigt kan söka sig till militärtjänst.

Försvarsmakten kan enligt förslaget återkalla ett förordnande endast om personen själv meddelar att hon inte ämnar inleda tjänstgöringen. Ett förordnande om indragning ska behandlas utan dröjsmål under denna dag så att personen inte kan drabbas av negativa följder av utebliven tjänstgöring, även om underrättelsen har gjorts inom denna tidsfrist.

49 §. Tillhörighet till reserven och den ersättande reserven. Det föreslås att det till paragrafen fogas ett nytt 3 mom., enligt vilket till reserven dessutom hör enligt vad som föreskrivs i 1 och 2 mom. en person som efter fullgjord beväringstjänst har fastställt sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse.

Enligt 3 § 1 mom. i lagen om könsfastställelse ska det kön som fastställts enligt den lagen betraktas som personens kön vid tillämpningen av annan lagstiftning, om inte något annat föreskrivs. I regeringens proposition med förslag till lag om könsfastställelse konstateras det att det fastställda könet ska betraktas som personens kön till exempel vid tillämpningen av värnpliktslagen (RP 189/2022 rd, s. 92).

Föreslagna 3 mom. gör det möjligt för personer som efter fullgjord beväringstjänst har fastställt sitt kön som kvinna och därmed befriats från värnplikt att höra till reserven om de vill det. Det föreskrivs om anmälan om detta i föreslagna 49 a §.

Enligt 49 § 1 mom. i den gällande lagen hör de värnpliktiga efter beväringstjänsten till reserven enligt följande: 1) de som hör till manskapet, till utgången av det år under vilket de fyller 50 år, 2) officerare, institutofficerare och underofficerare, till utgången av det år under vilket de fyller 60 år, 3) officerare med överstes eller kommodors eller högre militärgrad, så länge de är tjänstedugliga.

I 49 § 2 mom. i den gällande lagen föreskrivs det att till den ersättande reserven hör en värnpliktig som 1) ännu inte fullgjort beväringstjänsten, 2) inte längre hör till reserven, eller 3) är befriad från tjänstgöring under fredstid.

Föreslagna 3 mom. gör det också möjligt för en person att höra till den ersättande reserven i en situation där inget av villkoren enligt 1 mom. längre är tillämpligt på henne. I praktiken kan regionalbyrån inte i reserven uppta en person som frivilligt ansöker om det, om det är fråga om en över 50-årig person som tjänstgjort i manskapet, en över 60-årig person som tjänstgjort som officerare, institutofficerare eller underofficerare eller en person som tjänstgjort som officerare med överstes eller kommodors eller högre militärgrad och inte längre är tjänsteduglig. Regionalbyrån kan dock behandla personens bindande anmälan om villighet att höra till reserven så att det antecknas att personen hör till den ersättande reserven, om villkoren enligt 2 mom. uppfylls.

En parlamentarisk kommitté har i sitt betänkande föreslagit att den övre åldersgränsen för reserven ska höjas. Under denna regeringsperiod pågår det vid försvarsministeriet flera projekt som gäller utveckling av värnpliktslagen och där bland annat en höjning av åldersgränsen för reserven ses över. Reservisternas utlåtande om åldersgränsen har avslutats den 26 juni 2025.

När en ansökan om fastställande av kön har blivit anhängig ska enligt 2 § 2 mom. i lagen om könsfastställelse Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata utan dröjsmål informera sökanden om behandlingen av ansökan och om rättsverkningarna av fastställandet av kön. På Myndigheten för digitalisering och befolkningsdatas webbplats finns ett informationspaket med information om bland annat konsekvenserna för värnplikten.

49 a §. Anmälan och behandling av anmälan. I paragrafen föreslås det att de anmälningar som avses i 30 § 5 mom. och 49 § 3 mom. ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen har sin hemvist. De ärenden som avses i den föreslagna bestämmelsen kan skötas elektroniskt, per post och personligen. Regionalbyrån ska dock på lämpligt sätt försäkra sig om personens identitet. Anmälan ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen har sin hemvist.

60 b §. Fortsättning av tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor. Det föreslås att det till lagen fogas en ny paragraf, enligt vilken en person som under beväringstjänsten fastställer sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse utan avbrott fortsätter sin tjänstgöring som militärtjänst enligt lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor, om hon inte

anmäler att hon avbryter sin tjänstgöring på grundval av fastställandet av kön. Om hon fortsätter sin tjänstgöring utan avbrott, tillämpas inte den tidsfrist som avses i 5 § 1 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor på henne.

I och med den föreslagna ändringen kan en person som efter att ha fastställt sitt kön som kvinna under sin beväringstjänst vill fortsätta tjänstgöringen göra det utan avbrott. I så fall fortsätter tjänstgöringen som frivillig militärtjänst för kvinnor, om vilken det finns bestämmelser i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor.

När en person fortsätter sin tjänstgöring utan avbrott ordnas tjänstgöringen i enlighet med 6 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor i samband med beväringstjänsten enligt värnpliktslagen och fullgörs på samma sätt som beväringstjänsten samt jämföras med den i alla avseenden, om inte något annat följer av 5 § i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor.

Fortsättning av tjänstgöring utan avbrott i enlighet med förslaget ska inte påverka bestämmandet av tjänstgöringstiden enligt 37 § i värnpliktslagen eller inledandet och avslutandet av tjänstgöringstiden enligt 52 §. Enligt 37 § 1 mom. är tiden för beväringstjänsten 1) 165 dagar för dem som ska utbildas för uppgifter inom manskapet, 2) 255 dagar för dem som ska utbildas för sådana uppgifter inom manskapet som förutsätter speciella färdigheter, 3) 347 dagar för dem som ska utbildas till officerare och underofficerare samt för sådana specialuppgifter inom manskapet som ställer de högsta kraven. Enligt 2 mom. i den paragrafen upphör skyldigheten att fullgöra beväringstjänst under fredstid vid utgången av det år under vilket den värnpliktige fyller 30 år. Enligt 52 § 1 mom. beräknas tjänstgöringstiden från den dag då den värnpliktige inträder i tjänst. I tjänstgöringstiden inräknas dagen för inledandet av tjänstgöringen och hemförlovningsdagen.

I paragrafen föreslås det dessutom att den tidsfrist som avses i 5 § 1 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor inte ska tillämpas på en person som fortsätter sin tjänstgöring utan avbrott.

Enligt 5 § 1 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor ska regionalbyrån genast återkalla ett förordnande att inleda tjänstgöring, om den som fått förordnandet anmäler att hon inte inleder militärtjänsten. Om den som fullgör militärtjänst inom 30 dagar från det att militärtjänsten inleddes anmäler att hon inte fortsätter militärtjänsten, ska kommendören för truppförbandet återkalla förordnandet att inleda militärtjänst och personen i fråga genast hemförlovas.

Enligt den föreslagna bestämmelsen ska denna tidsfrist på 30 dagar inte tillämpas, om personen fortsätter sin tjänstgöring utan avbrott som frivillig militärtjänst för kvinnor. Om personen redan har tjänstgjort över 30 dagar i beväringstjänst, skulle en ny tidsfrist på 30 dagar försätta de personer som direkt inleder sin tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor i en ojämlig ställning.

I 2 mom. i den föreslagna paragrafen föreskrivs det att en anmälan enligt 1 mom. ska göras till kommendören för truppförbandet vid tjänstgöringsplatsen för den person som avses i 1 mom. Kommendören för truppförbandet ska efter att ha fått anmälan återkalla förordnandet om inledande av tjänstgöring och personen i fråga ska genast hemförlovas.

I 2 § i lagen om könsfastställelse föreskrivs det att när Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata har fastställt en persons kön ska myndigheten omedelbart anteckna fastställelsen i befolkningsdatasystemet. Försvarsmakten får således uppgiften om en persons könsfastställelse ur befolkningsdatasystemet enligt 3 § i lagen om befolkningsdatasystemet och

de certifikattjänster som tillhandahålls av Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata. Därmed har Försvarsmakten möjlighet att bekräfta personens könstillhörighet.

7 a kap. Åländsk hembygdsrätt och fullgörande av värnplikt. Det föreslås att det till lagen fogas ett nytt 7 a kap., som innehåller bestämmelser om rätten för män med åländsk hembygdsrätt att ansöka om upphävande av befrielse från värnplikt. Det föreslagna kapitlet innehåller bestämmelser om bestämmelsernas giltighet, upphävande av befrielse, ansökan om upphävande, förutsättningar för att godkännas som värnpliktig, beslut om ansökan och rättsverkningar av beslutet.

77 a §. Ansökan och behandlingen av den. Enligt 1 mom. i den föreslagna paragrafen kan upphävande av befrielse skriftligen ansökas hos regionalbyrån. I bestämmelsen begränsas inte i övrigt hur ärendet ska skötas, vilket gör det möjligt att sköta det elektroniskt, per post och personligen. Regionalbyrån ska dock på lämpligt sätt försäkra sig om sökandens identitet. Ansökan ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde sökanden har sin hemvist.

I 2 mom. i den föreslagna paragrafen föreskrivs det om behandlingen av ansökan. Sökanden kan lämna in sin ansökan till regionalbyrån tidigast det år då sökanden fyller 18 år. När ansökan har blivit anhängig ska regionalbyrån utan dröjsmål informera sökanden om behandlingen av ansökan och om rättsverkningarna av upphävande av befrielse. Denna ordalydelse innehåller en bestämmelse om den tid inom vilken skyldigheten att informera sökanden ska fullgöras. Detta ska alltså ske utan dröjsmål. I övrigt iakttas förvaltningslagen (434/20023) vid behandlingen av ansökan.

Sökanden ska informeras till exempel om vilka rättigheter och skyldigheter upphävande av befrielse inverkar på. Det är fråga om ett informationspaket som utarbetats på förhand och som ges skriftligen med samma innehåll till alla sökande oberoende av hur de anlitar tjänsterna. Avsikten med att regionalbyrån åläggs en skyldighet att utan dröjsmål informera sökanden är att säkerställa att sökanden före den tidigaste möjliga tidpunkten för bekräftandet av ansökan får de uppgifter som är väsentliga för att ansökan ska kunna bekräftas. Betänketiden börjar enligt den föreslagna bestämmelsen löpa från det att ansökan blev anhängig. Betänketiden inverkar dock inte på sökandens rätt, utan endast på den tidigaste tidpunkt då sökanden har möjlighet att bekräfta sin ansökan. Om sökanden inte alls får informationen vet sökanden nödvändigtvis inte att ansökan ska bekräftas. Inte heller detta leder dock till bestående rättsförluster, utan sökanden har möjlighet att göra en ny ansökan.

Enligt förslaget ska sökanden efter att ha fått informationen bekräfta sin ansökan skriftligen. Sökanden kan dock bekräfta sin ansökan tidigast 30 dagar efter det att den blev anhängig. Genom att bekräfta sin ansökan meddelar sökanden sin önskan om att den tidigare inlämnade ansökan förblir i kraft och att den ska behandlas. Syftet med förfarandet är att säkerställa att ansökan har gjorts på basis av kunskap och att den inte har gjorts impulsivt eller oöverbävt.

I momentet föreslås också en bestämmelse om att ansökan ska förfalla i situationer där sökanden inte har bekräftat sin ansökan inom tre månader från det att den blev anhängig. Om ansökan förfaller, kan den göras på nytt.

77 b §. Förutsättningar för att godkännas som värnpliktig. I den föreslagna paragrafen föreskrivs det om förutsättningarna för godkännande som värnpliktig. Ansökan kan godkännas om sökanden har fyllt 18 år. Ansökan kan dock senast godkännas det år då sökanden fyller 29 år, så att han hinner inleda beväringstjänsten samma år. Därutöver ska sökanden vara finsk medborgare.

77 c §. *Beslut om ansökan och rättsverkningar.* Den föreslagna paragrafen innehåller bestämmelser om behandlingen av beslut om värnpliktsansökan och om rättsverkningarna av beslutet.

Enligt 1 mom. i den föreslagna paragrafen ska regionalbyrån godkänna ansökan, om sökanden uppfyller förutsättningarna enligt 77 b §. Om sökanden inte uppfyller dessa förutsättningar, ska ansökan avslås. I fråga om såväl godkända som avslagna ansökningar ska ett skriftligt beslut meddelas sökanden.

Enligt 2 mom. i den föreslagna paragrafen tillämpas på återkallande av ansökan vad som föreskrivs om detta i de allmänna förvaltningslagarna. Ansökan kan återkallas i enlighet med vad som i förvaltningslagen (434/2003) föreskrivs om hur ett ärende inleds.

I 3 mom. i den föreslagna paragrafen föreskrivs det om rättsverkningarna av upphävande av befrielse. Efter att ansökan har godkänts upphävs för sökanden den befrielse som föreskrivs i 12 § 2 mom. i självstyrelselagen för Åland och han blir värnpliktig på det sätt som föreskrivs i 2 § i värnpliktslagen. Därmed kommer personen att omfattas av alla skyldigheter och rättigheter enligt värnpliktslagen. Till exempel om personens övertygelse förändras ska han söka sig till tjänstgöring enligt civiltjänstlagen.

109 a §. *Begäran om omprövning av beslut om upphävande av befrielse.* Enligt 1 mom. i den föreslagna paragrafen får sökanden begära omprövning av beslut om upphävande av befrielse hos regionalbyrån. Begäran om omprövning ska lämnas in till den regionalbyrå som har fattat beslutet.

110 §. *Besvär i omprövningsärenden och i andra ärenden som gäller värnplikten.* Det föreslås att 1 mom. i paragrafen ändras så att inte heller ett beslut i fråga om vilket omprövning enligt 109 a § får begäras får överklagas direkt genom besvär. I 2 mom. föreslås en lagteknisk ändring, så att Huvudstaben skrivs med stor begynnelsebokstav, i enlighet med nuvarande praxis.

7.2 Lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor

6 a §. *Fortsättning av tjänstgöring som beväringstjänst.* Det föreslås att det till lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor fogas en ny paragraf, enligt vilken en person som under militärtjänsten enligt denna lag fastställer sitt kön som man utan avbrott fortsätter sin tjänstgöring som beväringstjänst i enlighet med bestämmelserna i värnpliktslagen.

Enligt 2 § i värnpliktslagen är varje manlig finsk medborgare värnpliktig från ingången av det år när han fyller 18 år till utgången av det år när han fyller 60 år, om inte något annat bestäms i den lagen. Fullgörandet av värnplikten omfattar beväringstjänst.

Enligt 28 § 1 mom. i värnpliktslagen ska beväringstjänsten inledas senast under det år den värnpliktige fyller 29 år. Den värnpliktige förordnas att inleda beväringstjänsten någon av de allmänna eller särskilda dagarna för inledande av beväringstjänst senast under det tredje kalenderåret efter uppbådet. I 2 mom. föreskrivs det att när beslutet om beväringstjänst fattas vid ett annat tillfälle än vid uppbådet kan den värnpliktige förordnas att inleda tjänsten under samma år som beslutet fattas eller senast under det andra kalenderåret därefter. Enligt 3 mom. kan en värnpliktig av särskilda skäl förordnas att träda i tjänst vid någon annan tidpunkt än den som avses i 1 mom. En värnpliktig som på grund av laga förhinder inte har infunnit sig i beväringstjänst vid utsatt tid ska inleda tjänsten omedelbart efter att hindret upphört, om någon annan tidpunkt inte har fastställts för honom.

Om en person har inlett sin tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor, är det med tanke på såväl personen själv som Försvarsmakten tydligast och mest ändamålsenligt att personen utan avbrott fullgör den beväringstjänst som ingår i värnplikten. På så sätt kan överflödiga arrangemang vid truppförbandet och regionalbyrån undvikas jämfört med en situation där den värnpliktige senare på nytt skulle förordnas att träda i tjänst. Dessutom är en person som har inlett frivillig militärtjänst för kvinnor och som under pågående tjänstgöring fastställer sitt kön som man sannolikt också motiverad att fullgöra tjänstgöringen utan avbrott, eftersom personen redan frivilligt har sökt sig till frivillig militärtjänst för kvinnor.

Fortsättning av tjänstgöring utan avbrott i enlighet med förslaget ska inte påverka bestämmandet av tjänstgöringstiden enligt 37 § i värnpliktslagen eller inledandet och avslutandet av tjänstgöringstiden enligt 52 §.

8 Ikraftträdande

Det föreslås att lagarna träder i kraft hösten 2025.

9 Förhållande till grundlagen samt lagstiftningsordning

9.1 Utgångspunkter för bedömningen

De ändringar som föreslås i värnpliktslagen är av betydelse särskilt med hänsyn till 6, 7, 21, 22, 80 och 127 § i grundlagen.

Enligt 6 § i grundlagen är alla lika inför lagen, och ingen får utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person.

Enligt 127 § i grundlagen är varje finsk medborgare skyldig att delta i fosterlandets försvar eller att bistå försvaret på det sätt som bestäms i lag. Enligt 2 mom. i den paragrafen utfärdas bestämmelser om rätten att på grund av övertygelse befrias från deltagande i landets militära försvar genom lag. I grundlagsutskottets utlåtande GrUU 49/2021 rd konstateras det att varje finsk medborgare enligt 127 § 1 mom. i grundlagen är skyldig att delta i fosterlandets försvar eller att bistå försvaret på det sätt som bestäms i lag. I bestämmelsen föreskrivs att försvaret är en grundlagsfast skyldighet för varje finsk medborgare och den innehåller ett bemyndigande att bestämma närmare om vad denna skyldighet innebär genom lag (GrUU 9/2007 rd, s. 2/I). Sakinnehållet i skyldigheten att försvara landet är således något som fastställs närmare genom vanlig lag. Likaså föreskrivs det om rätten att befrias från deltagande i landets militära försvar närmare i lag. Enligt grundlagen hör alltså skyldigheten att försvara landet till varje finsk medborgare, men man har rätt att på grund av övertygelse befrias från deltagande i landets militära försvar i enlighet med vad som närmare föreskrivs i lag.

Skyldigheten att försvara landet enligt 127 § i grundlagen

Skyldigheten att försvara landet enligt 127 § 1 mom. i grundlagen kan anses ta sig konkret uttryck i den vanliga lagstiftningen framför allt i värnpliktslagen. Grundlagsutskottet har till exempel i sitt utlåtande GrUU 59/2018 rd konstaterat att den försvarsskyldighet som avses i grundlagen täcker inte bara det militära försvaret utan också andra sätt att försvara fosterlandet och att bistå försvaret, vilket framgår av dels förarbetena till grundlagen, dels grundlagsutskottets praxis. Utskottet konstaterade då att bestämmelsen gäller värnplikt inom försvaret, liksom också bland annat vapenfri tjänst som ersätter värnplikt (RP 1/1998 rd, s. 182, GrUU 10/1985 rd, s. 3, GrUU 18/1995 rd, s. 2, GrUU 9/1996 rd, s. 2, GrUU 9/2007 rd, s. 2).

I förarbetena till grundlagen konstateras att det i 12 § självstyrelselagen för Åland finns specialbestämmelser om tjänstgöring som för personer som har åländsk hembygdsrätt ersätter fullgörande av värnplikt (RP 1/1998 rd, s. 182). Grundlagsutskottet tog inte ställning till frågan i sitt betänkande om totalreformen av grundlagen. Med stöd av grundlagen och dess förarbeten kan det konstateras att män med åländsk hembygdsrätt inte är befriade från skyldigheten att försvara landet, utan avsikten har varit att bestämmelser om annan tjänstgöring som ersätter fullgörande av värnplikt för dessa personer ska utfärdas på det sätt som anges i självstyrelselagen.

Det föreskrivs om skyldigheten att försvara landet enligt 127 § i grundlagen förutom i värnpliktslagen till exempel i bestämmelserna om arbetsplikt i lagen om försvarstillstånd (1083/1991) och i 14 kap. i beredskapslagen (1552/2011). Enligt 2 § i värnpliktslagen är varje manlig finsk medborgare värnpliktig från ingången av det år när han fyller 18 år till utgången av det år när han fyller 60 år, om inte något annat bestäms i den lagen. Bestämmelser om värnpliktigas rätt att befrias från tjänstgöring på grundval av att tjänsteduglighet saknas, det vill säga på grundval av hälsotillstånd, finns i 10 § i värnpliktslagen. I 74 § i värnpliktslagen föreskrivs det om befrielse från beväringstjänsten på grundval av tjänstgöring som fullgjorts i en annan stat.

Skyldigheten att försvara landet gäller enligt 127 § 1 mom. i grundlagen varje finsk medborgare på det sätt som bestäms i lag. Grundlagsutskottet har av hävd tolkat motsvarande bestämmelse i den tidigare grundlagen som att skyldigheten omfattar alla medborgare och att detaljerna kan regleras i en lag som stiftas i vanlig lagstiftningsordning. (GrUU 9/1985 rd, s. 1/II, GrUU 10/1985 rd, s. 2/I) Utskottet har upprepat denna sin ståndpunkt också efter det att reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna trädde i kraft 1995 (GrUU 37/1997 rd, s. 2/I, GrUU 9/2007 rd, s. 4/II).

Grundlagen har inte ansetts innebära något hinder för att lagstifta att värnplikten bara gäller män. Det har varit möjligt att lagstifta om frivillig militärtjänst för kvinnor genom en vanlig lag. På den punkten har totalreformen av grundlagen inte betytt någon förändring i regleringen i grundlagen. Det sägs i motiven till grundlagsreformen att det fortsatt ska kunna bestämmas genom lag att militärtjänst för kvinnor är frivillig. (RP 1/1998 rd, s. 182/I, GrUU 9/2007 rd, s. 4/II) En kvinna kan frivilligt söka sig till militärtjänst och när hon tjänstgjort den tid som föreskrivs i lagen blir hennes ställning den samma som en värnpliktigs. Lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor har nyligen reviderats, och grundlagsutskottet anmärkte inte då på standardlösningen att föreskriva om frivillig tjänstgöring för kvinnor på samma sätt som tidigare (GrUU 49/2021 rd, stycke 1–7).

9.2 Om 6 § i grundlagen

Enligt 6 § i grundlagen är alla lika inför lagen. Ingen får utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person. De grunder för åtskillnad som nämns i bestämmelsen kan betraktas som kärnområdet i förbudet mot diskriminering. Avsikten är dock inte att förteckningen ska vara uttömmande, utan diskriminering ska vara förbjuden också på grund av någon annan omständighet som gäller den enskilde som person. Exempel på sådana omständigheter är samhällelig ställning, egendom, deltagande i föreningsverksamhet, familjeförhållanden, äktenskaplig börd, sexuell inriktning och boningsort. (RP 309/1993 rd, s. 47/II, se även GrUU 31/2014 rd, s. 3)

I regeringens proposition om reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna (RP 309/1993 rd, s. 46) konstateras det att paragrafen inte bara uttrycker kravet på rättslig jämlikhet utan också

tanken på faktisk jämställdhet. Genom lag kan man inte utan allmänt godtagna grunder, det vill säga godtyckligt, ge medborgare eller medborgargrupper en gynnsammare eller ogynnsammare ställning än andra. Jämlikhetsbestämmelsen förutsätter dock inte att alla medborgare ska bemötas likadant i alla avseenden, om inte de förhållanden som inverkar på ärendet är likadana. Jämlikhetssynpunkter har betydelse både då man beviljar medborgarna förmåner och rättigheter enligt lag och då man ålägger dem vissa skyldigheter. Å andra sidan är det typiskt för lagstiftningen att den för ett visst godtagbart samhälleligt intresses skull bemöter människor olika för att främja bland annat faktisk jämställdhet. Grundlagsutskottet har i sin praxis uttryckligen betonat att ur likställighetsprincipen inte kan härledas skarpa gränser för lagstiftarens prövning då man strävar efter en reglering som den rådande samhällsutvecklingen kräver (RP 309/1993 rd och de utlåtanden av grundlagsutskottet som nämns i den samt till exempel GrUU 59/2002 rd, GrUU 1/2006 rd, GrUU 38/2006 rd, GrUU 28/2009 rd, GrUU 64/2010 rd, GrUU 2/2011 rd, GrUU 12/2011 rd, GrUU 11/2012 rd).

Jämlikhetsbestämmelsen kompletteras av diskrimineringsförbudet i 6 § 2 mom. i grundlagen. Enligt momentet får ingen utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person. Jämlikhetsbestämmelsen riktas också till lagstiftaren. Momentet förbjuder å andra sidan inte all åtskillnad mellan människor, även om åtskillnaden bygger på en av de särskilt nämnda grunderna i diskrimineringsbestämmelsen. Jämlikhetssynpunkter har betydelse både då man beviljar medborgarna förmåner och rättigheter enligt lag och då man ålägger dem skyldigheter. Det väsentliga är om det är möjligt att motivera åtskillnaden på ett sätt som är godtagbart med hänsyn till systemet för de grundläggande fri- och rättigheterna. Kraven på en motivering är höga, särskilt vad gäller de i bestämmelsen uppräknade förbjudna grunderna för åtskillnad. Bestämmelsen utgör inget hinder för nödvändig positiv särbehandling för att trygga den faktiska jämlikheten, det vill säga åtgärder som förbättrar ställningen och förhållandena för en viss grupp, till exempel kvinnor, barn och minoriteter (RP 309/1993 rd, s. 48).

Förbudet mot diskriminering gäller också åtgärder som indirekt leder till ett diskriminerande resultat. Till denna del ska förekomsten av diskriminering bedömas mot de faktiska konsekvenserna av ett förfarande. Bestämmelsen måste anses förbjuda att någon gynnas eller att en enskild person eller grupp medges en privilegierad ställning, om det i sak innebär att andra diskrimineras (RP 309/1993 rd, s. 47–48, GrUU 31/2014 rd, s. 3/II).

All särbehandling på grundval av en orsak som uttryckligen nämns i 6 § 2 mom. är dock inte förbjuden. Om det kan visas att det finns en godtagbar grund för olika behandling i likadana situationer eller under likadana förhållande, är det inte fråga om sådan diskriminering som förbjuds i grundlagen (se till exempel GrUU 18/2024 rd, stycke 14). Kraven på ett godtagbart skäl för särbehandling i 6 § 2 mom. i grundlagen är enligt grundlagsutskottets vedertagna praxis höga, särskilt när det gäller de förbjudna särbehandlingskriterier som räknas upp i grundlagsbestämmelsen (se till exempel GrUU 57/2016 rd, GrUU 31/2013 rd, GrUU 1/2006 rd, GrUU 38/2006 rd). De godtagbara skälen måste enligt utskottets praxis stå i ett sakligt och nära samband med lagens syfte (se till exempel GrUU 44/2010 rd, s. 6). Särbehandlingarna i fråga om personer får inte vara godtyckliga och skillnaderna får inte bli oskäligen (se till exempel GrUU 57/2016 rd, GrUB 11/2009 rd, s. 2, GrUU 60/2002 rd, s. 4 och GrUU 18/2006 rd, s. 2).

I de internationella människorättsbestämmelserna har likabehandlingen och i synnerhet diskrimineringsförbudet en central ställning. Likabehandlingsprincipen och förbudet mot diskriminering är vitala inslag i de mänskliga rättigheterna och grundläggande fri- och rättigheterna och omfattar tanken att alla ska ha samma rättigheter oberoende av bland annat ursprung eller kön. Enligt artikel 14 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga

rättigheterna och de grundläggande friheterna ska åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i konventionen säkerställas utan diskriminering. Enligt förbudet mot diskriminering i artikel 14 ska detta säkerställas utan diskriminering på någon grund såsom kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åsikt, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt. Det generella förbudet mot diskriminering som ingår i artikel 1 stycke 1 i protokoll 12 till konventionen utvidgar förbudet mot diskriminering i artikel 14 till att gälla åtnjutande av varje rättighet som anges i lag, och stycke 2 förbjuder diskriminering som utövas av en offentlig myndighet.

Artikel 26 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter anger en omfattande och självständig mänsklig rättighet som innefattar rätten till likabehandling och förbudet mot diskriminering. Kommittén för de mänskliga rättigheterna, som har inrättats för tillsynen över efterlevnaden av konventionen, har ansett att denna konventionsbestämmelse förutsätter att skyddet mot diskriminering ska omfatta myndighetsverksamheten i sin helhet och rättsförhållandena mellan enskilda inom centrala livsområden, såsom arbete och boende. Den som blivit diskriminerad ska med stöd av artikel 2 i konventionen ha tillgång till effektiva rättsmedel. Kommittén har understrukit att åtskillnaden är i linje med artikel 26, om det finns skäligena och objektiva kriterier för särbehandling (se till exempel GrUU 59/2001 rd, s. 2/II).

9.3 Inverkan av Ålands ställning och hembygdsrätten på värnplikten

Enligt Nationernas förbunds beslut av den 24 juni 1921 om Ålands ställning, på vilket självstyrelsen för landskapet Åland grundar sig, ska Finland garantera innehållet i självstyrelsen. Till dessa garantier hör att genom lagstiftning trygga svenska språkets ställning i skolorna och bibehållandet av fastighetstillgångar i åländsk ägo, föreskriva om behövliga begränsningar när det gäller möjligheten för inflyttade att få rösträtt och garantera att den landshövding som utnämns har ålänningarnas förtroende. Utöver dessa garantier förutsatte Nationernas förbund att det utarbetas en separat konvention, där demilitariseringen från 1856 utökas. Konventionen angående Ålandsöarnas icke-befästade och neutralisering (FördrS 1/1922) ratificerades av Finland den 28 januari 1922 och kompletterar Ålands folkrättsliga ställning. Konventionen förbjuder användningen av Ålands demilitariserade område för militära ändamål, med de undantag som anges i konventionen. Det folkrättsliga regelsystemet för Ålands demilitarisering kompletteras förutom av denna konvention också av fördraget mellan Finland och de Socialistiska Rådsrepublikernas Förbund angående Ålandsöarna (FördrS 24/1940).

Det är viktigt att notera att ingen av ovannämnda folkrättsliga konventioner innehåller bestämmelser om värnplikt för ålänningar. Således kan det konstateras att regleringen enligt 12 § 1 mom. i självstyrelselagen för Åland inte uttryckligen följer av internationella överenskommelser om Ålands ställning.

Enligt 12 § 1 mom. i självstyrelselagen för Åland har den som har hembygdsrätt rätt att i stället för att fullgöra värnplikt tjänstgöra på motsvarande sätt vid lots- och fyrinrättningen eller i någon annan civilförvaltning. Enligt 2 mom. i den paragrafen föreskrivs det om tjänstgöringen vid lots- och fyrinrättningen i rikslag efter att lagtinget har beretts tillfälle att ge utlåtande i saken. Om tjänstgöringen i annan civilförvaltning föreskrivs det i rikslag med lagtingets bifall. Tills sådan tjänstgöring har ordnats är de invånare i landskapet som avses i 1 mom. i paragrafen befriade från att fullgöra värnplikt. Enligt 3 mom. i paragrafen gäller inte vad som föreskrivs i 1 mom. dem som efter fyllda 12 år har inflyttat till landskapet från annan ort. Bestämmelsen har i praktiken haft samma form sedan 1920. Dess språkdräkt har ändrats i samband med ändringar av självstyrelselagen, men enligt förarbetena till dessa ändringar har syftet inte varit att ändra paragrafens innehåll i sak.

I enlighet med bestämmelserna i ovan beskrivna paragraf är män med åländsk hembygdsrätt i sig värnpliktiga med stöd av 12 § 1 mom. i självstyrelselagen, men har rätt att i stället för att fullgöra värnplikt tjänstgöra på motsvarande sätt vid lots- och fyrinrättningen eller i någon annan civilförvaltning. Män med hembygdsrätt är i praktiken befriade från att fullgöra värnplikt, eftersom närmare bestämmelser om tjänstgöring vid lots- och fyrinrättningen eller i någon annan civilförvaltning av diverse skäl inte har utfärdats. Denna befrielse från fullgörande av värnplikt var inte avsikten när grundlagen stiftades, utan 127 § i grundlagen utgår från att det ordnas ersättande uppgifter för de manliga invånarna i landskapet Åland, om vilka det ska föreskrivas på det sätt som avses i 12 § i självstyrelselagen. Från de internationella överenskommelser som gäller Ålands ställning eller från 127 § i grundlagen kan det således inte härledas att de manliga invånarna i landskapet Åland är befriade från att fullgöra värnplikt.

I vilket fall som helst är män med åländsk hembygdsrätt skyldiga att försvara landet i enlighet med 127 § 1 mom. i grundlagen. Propositionen gör det möjligt för män med åländsk hembygdsrätt att delta i fullgörandet av skyldigheten att försvara landet genom att fullgöra värnplikt.

9.4 Jämlikhetsbedömning för frivilligt avstående från befrielse för män med hembygdsrätt

I denna proposition föreslås det bestämmelser om att en man med åländsk hembygdsrätt trots befrielsen enligt 12 § i självstyrelselagen ska kunna söka sig till att fullgöra tjänstgöring enligt värnpliktslagen. Enligt propositionen är det fråga om att en person som avses i 12 § 2 mom. i självstyrelselagen ska kunna ansöka om att befrielsen upphävs. Den centrala frågeställningen för bedömningen blir därmed hur en sådan rätt att ansöka om upphävande av befrielse ska bedömas.

I förarbetena till 127 § i grundlagen har ålänningarnas särställning inte bedömts i förhållande till likställigheten. Såsom det noterats ovan, konstateras det i förarbetena till totalreformen av grundlagen att det i självstyrelselagen för Åland ingår en särskild bestämmelse om värnplikt för personer med hembygdsrätt. Denna proposition ingriper inte i bestämmelsen om ställningen för män med hembygdsrätt i 12 § i självstyrelselagen. Syftet med propositionen är att göra det möjligt för män med åländsk hembygdsrätt att söka sig till att fullgöra tjänstgöring enligt värnpliktslagen trots den befrielse som följer av 12 § i självstyrelselagen. I rättsligt avseende är det fråga om att en person som har rätt till befrielse enligt 12 § 1 mom. i självstyrelselagen ansöker om att denna befrielse upphävs. På så sätt ska en person med lagstadgad befrielse kunna självständigt genom eget beslut söka sig till tjänstgöring enligt värnpliktslagen. Lagförslaget ingriper inte i rätten enligt 12 § 1 mom. i självstyrelselagen, utan i denna proposition är det fråga om att föreskriva om en rätt att söka sig till att fullgöra värnplikt trots 12 § 1 mom. i självstyrelselagen.

Grundlagsutskottet har inte anmärkt på bestämmelserna i 12 § i självstyrelselagen under den tid som den nuvarande grundlagen varit i kraft. Totalreformen av värnpliktslagen har godkänts i samverkan med grundlagsutskottet, och då uppmärksammade inte utskottet den rättsliga särställning som män med åländsk hembygdsrätt har (GrUU 9/2007 rd). Eftersom denna proposition endast gäller en ny möjlighet för män med åländsk hembygdsrätt att frivilligt söka sig till tjänstgöring, har propositionen endast bedömts utifrån lagförslaget i fråga.

För närvarande har män med åländsk hembygdsrätt inte en lagstadgad rätt att frivilligt fullgöra militärtjänst enligt värnpliktslagen, eftersom det inte finns bestämmelser om saken. I enlighet med lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor har kvinnor med åländsk hembygdsrätt möjlighet att söka sig till frivillig tjänstgöring. För närvarande har män med åländsk hembygdsrätt en annan ställning än kvinnor med åländsk hembygdsrätt när det gäller tillträde

till tjänstgöring. Den föreslagna lagen syftar till att åtgärda detta, så att alla med åländsk hembygdsrätt har lika rätt att söka sig till militärtjänst. Ansökan om frivilligt upphävande av befrielse gör det möjligt för frivilliga män att omfattas av värnpliktslagen och därmed att fullgöra militärtjänst enligt den lagen samt att höra till reserven. Det är möjligt för frivilliga kvinnor med hembygdsrätt att fullgöra militärtjänst, varvid möjligheten för män med hembygdsrätt att bli värnpliktiga på motsvarande sätt måste bedömas utifrån ovan beskrivna regelverk för jämlikhet och ur denna synvinkel. Det är värt att notera att fullgörande av värnplikt genom beväringstjänst är ett krav till exempel för att genomgå utbildning till officer vid Försvarsmakten och Gränsbevakningsväsendet. Grundlagsutskottet har senast bedömt undantag från värnpliktslagen som gäller vissa persongrupper när utskottet bedömde upphävandet av lagen om befrielse för Jehovas vittnen från fullgörandet av värnplikt i vissa fall (GrUU 59/2018 rd). I fråga om Jehovas vittnen fanns det en speciallag genom vilken de på vissa villkor befriades från fullgörandet av värnplikt. I den lagen var det fråga om särbehandling av en persongrupp på grund av övertygelse. Lagen gällde som undantagslag. Eftersom det var fråga om en speciallag som gällde ett visst trossamfund, kan inte den frågeställningen och bedömningen jämföras med frågorna i denna proposition.

Som ett exempel på grundlagsutskottets tidigare tolkningar kan det konstateras att grundlagsutskottet 2005 bedömde möjligheten för en person med åländsk hembygdsrätt att bli utnämnd till en militär tjänst inom Gränsbevakningsväsendet, trots att personen inte fullgjort värnplikt. Grundlagsutskottet noterade då att förutsättningarna för utnämning till militär tjänst bör bedömas på grundval av diskrimineringsförbudet i 6 § i grundlagen. Där föreskrivs att ingen utan godtagbart skäl får särbehandlas på grund av bland annat kön, språk, hälsotillstånd eller av någon annan till personen relaterad orsak. Utskottet ansåg att eftersom ålänningarna enligt 12 § 2 mom. i självstyrelselagen är befriade från värnplikt, måste det betraktas som ett godtagbart skäl enligt 6 § 2 mom. i grundlagen till att ålänningar inte avkrävs värnplikt som villkor för utnämning till militär tjänst. Vidare konstaterade utskottet att de enligt motiveringen till den propositionen får för militär tjänst adekvat utbildning vid Gränsbevakningsväsendet. Därmed drog utskottet slutsatsen att bestämmelserna i detta avseende inte är problematiska med hänsyn till kravet på jämlikhet i 6 § i grundlagen (GrUU 19/2005 rd, s. 3–4).

Utgångspunkten är att sådana personer med åländsk hembygdsrätt som innan den föreslagna lagen trädde i kraft har fullgjort beväringstjänst, och således hör till reserven, förblir i reserven. Hittills har det saknats en klar rättslig grund i fråga om hur dessa personer söker sig till tjänstgöring, och därmed har också deras tillhörighet till reserven saknat en klar rättslig grund. Den föreslagna övergångsbestämmelsen syftar till att sörja för att det tydligt i lag föreskrivs om dessa personers tillhörighet till reserven. Den föreslagna ändringen i rättsläget ska emellertid också göra det möjligt för dessa personer att anmäla att de inte längre vill höra till reserven. Ett sådant arrangemang är motiverat med tanke på att offentlig maktutövning ska bygga på lag. Eftersom personerna själva frivilligt har sökt sig till tjänstgöring och varit medvetna om att de därefter hör till reserven, kan inte regleringen anses vara problematisk. Eftersom det ändå är fråga om en ändring av rättsläget, är det motiverat att ge dessa personer möjlighet att anmäla att de inte vill höra till reserven. Frågeställningen är av särskild art, men kan anses vara problematisk i konstitutionellt hänseende.

Varje finsk medborgare har samma skyldighet enligt 127 § 1 mom. i grundlagen att försvara landet. Enligt grundlagsutskottet kan det anses att skyldigheten att försvara landet konkretiseras förutom i värnpliktslagen också i annan lagstiftning.

Grundlagsutskottet har ansett att det oberoende av 6 § i grundlagen har varit möjligt för lagstiftaren att avgränsa värnplikten så att den bara gäller en del av landets medborgare. Det sägs i motiven till grundlagsreformen att det fortsatt ska kunna bestämmas genom lag att

militärtjänst för kvinnor är frivillig (RP 1/1998 rd, s. 182/I och GrUU 9/2007 rd, s. 4/II). Vid stiftandet av grundlagen ansågs det likaså vara möjligt att fortsätta gällande praxis, enligt vilken bestämmelser om hur män med åländsk hembygdsrätt deltar i skyldigheten att försvara landet finns i självstyrelselagen. Dessa bestämmelser utfärdas enligt riksdagens och Ålands lagtings prövning, och det finns inte en tidsfrist för att utfärda sådana bestämmelser i självstyrelselagen eller grundlagen.

I propositionen föreslås det att män med åländsk hembygdsrätt försätts i samma ställning som kvinnor med åländsk hembygdsrätt när det gäller möjligheten för personer med åländsk hembygdsrätt att oberoende av kön söka sig till militärtjänst.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det i propositionen är fråga om möjligheten för män med åländsk hembygdsrätt att frivilligt söka sig till tjänstgöring enligt värnpliktslagen. Propositionen försätter inte män med åländsk hembygdsrätt i en annan ställning än andra män, utan det är fråga om reglering som är oberoende av 12 § i självstyrelselagen och som syftar till att göra det möjligt att söka sig till frivillig tjänstgöring. Skyldigheterna för män med åländsk hembygdsrätt fastställs fortfarande i 12 § i självstyrelselagen. Denna proposition gäller endast rätten att frivilligt handla på ett annat sätt. Propositionen syftar till att möjliggöra en lika rätt att söka sig till tjänstgöring för alla personer med åländsk hembygdsrätt.

Med stöd av vad som anförts ovan kan möjligheten att ansöka om frivilligt upphävande av befrielse anses vara oproblematiske med hänsyn till 6 § i grundlagen.

9.5 Om 21 § i grundlagen

Enligt 21 § i grundlagen har var och en rätt att på behörigt sätt och utan ogrundat dröjsmål få sin sak behandlad av en domstol eller någon annan myndighet som är behörig enligt lag samt att få ett beslut som gäller hans eller hennes rättigheter och skyldigheter behandlat vid domstol eller något annat oavhängigt rättskipningsorgan.

Den gällande värnpliktslagen har stiftats med grundlagsutskottets medverkan.

Grundlagsutskottet har vid en tidigare bedömning av centralnämnden för uppståndsärendens rättsliga ställning ansett att kravet på rättskipningsorganens oberoende medför antingen att beslut av centralnämnden för uppståndsärenden härnäst ska kunna överklagas hos högsta förvaltningsdomstolen eller alternativt ska bestämmelserna om nämndens sammansättning garantera att majoriteten av medlemmarna rekryteras utanför försvarsförvaltningen (GrUU 37/1997 rd, s. 3–4).

I sin nyare praxis har grundlagsutskottet betraktat olika besvärsnämnder som sådana besvärinstanser som det med hänsyn till 98 § 3 mom. i grundlagen ska föreskrivas om genom lag och i vars verksamhet garantierna för en rättvis rättegång enligt 21 § 2 mom. i grundlagen ska uppfyllas. Utskottet har i sin praxis ansett att kraven också gäller sådana besvärinstanser vars beslut får överklagas genom besvär i domstol. I sådana fall har utskottet ansett att besvärinstansens oberoende stärks genom bestämmelsen om att det i fråga om en nämndmedlems rätt att stå kvar i sitt uppdrag gäller vad som föreskrivs om innehavare av domartjänst. Sådana bestämmelser har konstaterats tillgodose kravet enligt 103 § i grundlagen på en särskild rätt för domare att kvarstå i tjänsten (GrUU 34/2006 rd, s. 2/II).

Med tanke på garantierna för en rättvis rättegång har det dessutom ansetts motiverat att ordföranden, vice ordföranden och medlemmarna i besvärinstansen handlar under domaransvar utifrån en uttrycklig bestämmelse i lagen (GrUU 35/2006 rd, s. 3/II).

I ett utlåtande till försvarsutskottet ansåg grundlagsutskottet att ordföranden, vice ordföranden och medlemmarna i centralnämnden för uppbådsärenden har med domare jämförbar rätt att kvarstå i tjänsten och tjänsteansvar. Om lagförslaget kompletteras på detta sätt skingras dessutom eventuella misstankar mot centralnämndens oavhängighet och därmed också besvärshöjningen i 112 § 1 mom. (GrUU 9/2007 rd, s. 9)

Förvaltningsprocessuella ärenden hör fortfarande även till nämnder som inrättats för att behandla besvärärenden. Övriga besvärnämnder som behandlar förvaltningsprocessuella ärenden är till exempel centralnämnden för uppbådsärenden. Även i dessa nämnder tillämpas förvaltningsprocesslagen som allmän lag vid behandlingen av ärenden. Besvär över dessa nämnders beslut styrs till högsta förvaltningsdomstolen. Övriga besvärnämnder på vilka den föreslagna lagen ska tillämpas är i dagsläget centralnämnden för uppbådsärenden. (RP 29/2018 rd, s. 68) Anmärkning förvaltningsprocesslagen har upphävts och ersatts av lagen om rättegång i förvaltningsärenden (808/2019).

Enligt bestämmelsen i föreslagna 109 a § får omprövning av beslut om upphävande av befrielse begäras hos regionalbyrån. Omprövning ska begäras hos den regionalbyrå som har fattat det beslut som avses i föreslagna 77 c §. Enligt den föreslagna ändringen i 110 § får ett beslut i fråga om vilket omprövning enligt 109 och 109 a § får begäras inte överklagas direkt genom besvär. I ett beslut av en regionalbyrå i ett omprövningsärende samt i andra med stöd av denna lag utfärdade beslut av Huvudstaben, staben för en försvarsgren, en regionalbyrå, ett truppförband och en uppbådsnämnd får enligt bestämmelsen ändring sökas genom besvär hos centralnämnden för uppbådsärenden. I ett beslut av centralnämnden för uppbådsärenden får enligt 112 § i värnpliktslagen ändring inte sökas genom besvär. Den föreslagna regleringsmodellen motsvarar de gällande bestämmelserna.

9.6 Jämlikhetsbedömning för personer som fastställt sitt kön

Enligt 22 § i grundlagen ska det allmänna se till att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna tillgodoses.

I 7 § i grundlagen föreskrivs det om rätten till liv, personlig frihet och integritet. Den personliga frihet som tryggas i 1 mom. har karaktären av en allmän grundläggande fri- och rättighet som tryggar såväl den fysiska friheten som en persons fria vilja och självbestämmanderätt (se RP 309/1993 rd, s. 50).

Syftet med lagen om könsfastställelse är att stärka en persons självbestämmanderätt. Genom de föreslagna ändringarna stärks självbestämmanderätten för personer som fastställt sitt kön så att de även i fortsättningen kan delta i fullgörandet av skyldigheten att försvara landet.

De föreslagna ändringarna stärker jämställdheten mellan kvinnor och män genom att göra det möjligt för personer som efter beväringstjänsten fastställt sitt kön som kvinna att frivilligt fortsätta höra till reserven på motsvarande sätt som män som fullgjort beväringstjänst.

De föreslagna ändringarna innebär inte bestämmelser om nya former av tjänstgöring, utan endast bestämmelser som skapar klarhet i det oklara rättsläget. Ändringarna gör det möjligt att frivilligt höra till reserven för personer som efter fullgjord beväringstjänst fastställt sitt kön som kvinna samt att utan avbrott fortsätta redan inledd beväringstjänst som frivillig militärtjänst för kvinnor. Propositionen har ingen inverkan på värnplikten för finländska män eller på frivilligheten i militärtjänsten för kvinnor.

9.7 Om 80 § i grundlagen

Enligt 80 § 1 mom. i grundlagen ska bestämmelser om grunderna för individens rättigheter och skyldigheter samt om frågor som enligt grundlagen i övrigt hör till området för lag utfärdas genom lag.

Syftet med propositionen är att på lagnivå föreskriva om frågor som det för närvarande inte finns gällande bestämmelser om. Antalet män med åländsk hembygdsrätt som frivilligt söker sig till militärtjänst är ungefär 1–5 per år. Det finns inte gällande bestämmelser om denna form av tjänstgöring. Vidare har bestämmelsen om rättsverkningar av fastställande av kön i 3 § 1 mom. i lagen om könsfastställelse gett upphov till ett oklart rättsläge med tanke på värnpliktslagen. Med hänsyn till 80 § 1 mom. i grundlagen anses det vara motiverat att det i lag föreskrivs om innehållet i propositionsutkastet.

Med stöd av vad som anförts ovan kan lagförslaget behandlas i vanlig lagstiftningsordning. De föreslagna bestämmelserna om åländska män med hembygdsrätt är nya. Grundlagsutskottet har inte tidigare bedömt grundlagsenligheten i ett dylikt förslag till lagstiftning och därför anser regeringen det önskvärt, särskilt med tanke på skyldigheten att försvara landet enligt 127 § i grundlagen, att grundlagsutskottet ger ett utlåtande i frågan.

Kläm

Med stöd av vad som anförts ovan föreläggs riksdagen följande lagförslag:

1.

Lag

om ändring av värnpliktslagen

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i värnpliktslagen (1438/2007) 1 § 2 mom. 2 punkten och 110 §, av dem 110 § sådan den lyder i sin finska språkdräkt i lag 510/2013 och i sin svenska språkdräkt i lag 1128/2021, samt *fogas* till 1 § 2 mom. en ny 3 punkt, till 30 § ett nytt 5 mom., till 49 § ett nytt 3 mom. samt till lagen nya 49 a och 60 b §, ett nytt 7 a kap. och en ny 109 a § som följer:

1 §

Tillämpningsområde

I denna lag bestäms dessutom om

2) behandlingen och registreringen av personuppgifter i fråga om dem som utan att vara värnpliktiga placeras i uppgifter under undantagsförhållanden,

3) rätten för sådana män som har hembygdsrätt enligt 6 § i självstyrelselagen för Åland (1144/1991) att frivilligt ansöka om upphävande av befrielse så att de kan fullgöra värnplikt.

30 §

Återkallande av förordnande

Ett förordnande om inledande av tjänstgöring ska återkallas, om en person före tjänstgöringen inleds har fastställt sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse (295/2023) och före den utsatta dagen för inledande av tjänstgöringen har anmält att personen inte inleder tjänstgöringen som sådan tjänstgöring som avses i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor. Ett återkallande av förordnande om inledande av tjänstgöring ska behandlas utan dröjsmål.

49 §

Tillhörighet till reserven och den ersättande reserven

Till reserven hör dessutom under de förutsättningar som föreskrivs i 1 och 2 mom. en person som efter fullgjord beväringstjänst har fastställt sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse (295/2023), om personen inte har anmält att personen lämnar reserven.

49 a §

Anmälan och behandling av anmälan

De anmälningar som avses i 30 § 5 mom. och 49 § 3 mom. ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen har sin hemvist.

60 b §

Fortsättning av tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor

En person som under beväringstjänsten fastställer sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse fortsätter utan avbrott sin tjänstgöring som militärtjänst enligt lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor, om personen inte anmäler att personen avbryter sin tjänstgöring på grundval av fastställandet av kön. Om personen fortsätter sin tjänstgöring utan avbrott, tillämpas inte den tidsfrist som föreskrivs i 5 § 1 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor på personen.

En anmälan enligt 1 mom. ska göras skriftligt till kommandören för truppförbandet vid tjänstgöringsplatsen för den person som avses i 1 mom. Kommandören för truppförbandet ska efter att ha fått anmälan återkalla förordnandet om inledande av tjänstgöring och personen i fråga ska genast hemförlovas.

7 a kap.

Åländsk hembygdsrätt och fullgörande av värnplikt

77 a §

Ansökan och behandlingen av den

En man med åländsk hembygdsrätt kan skriftligt hos regionalbyrån ansöka om att den befrielse som föreskrivs i 12 § 2 mom. i självstyrelselagen för Åland upphävs.

Ansökan ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde sökanden har sin hemvist. Ansökan kan lämnas in tidigast det år då sökanden fyller 18 år. Innan ansökan godkänns ska rättsverkningarna av upphävande av befrielse utan dröjsmål klargöras för sökanden. Sökanden ska efter att ha fått denna information skriftligt bekräfta sin ansökan, dock tidigast 30 dagar efter det att ansökan blev anhängig. Regionalbyrån godkänner ansökan när sökanden har bekräftat sin ansökan och de förutsättningar som anges i detta kapitel är uppfyllda. Om sökanden inte har bekräftat sin ansökan inom tre månader från det att den blev anhängig, förfaller ansökan. Ansökan förfaller dock inte förrän sökanden har fyllt 18 år och har haft tre månader på sig att bekräfta sin ansökan efter det att sökanden uppnådde myndighetsåldern.

77 b §

Förutsättningar för att godkännas som värnpliktig

För att en ansökan som avses i 77 a § ska kunna godkännas krävs det att sökanden har fyllt 18 år. Ansökan ska dock godkännas senast det år då sökanden fyller 29 år, så att sökanden kan inleda beväringstjänsten samma år.

77 c §

Beslut om ansökan och rättsverkningar

Regionalbyrån ska godkänna ansökan, om de förutsättningar som föreskrivs i 77 b § uppfylls. Om förutsättningarna inte uppfylls, ska ansökan avslås. Ett skriftligt beslut om godkännande eller avslag av ansökan ska meddelas sökanden.

109 a §

Begäran om omprövning av beslut om upphävande av befrielse

Omprövning av beslut om upphävande av befrielse får begäras. Bestämmelser om omprövningsbegäran finns i förvaltningslagen.

110 §

Besvär i omprövningsärenden och i andra ärenden som gäller värnplikten

Ett beslut i fråga om vilket omprövning enligt 109 och 109 a § får begäras får inte överklagas direkt genom besvär.

I ett beslut av en regionalbyrå i ett omprövningsärende samt i andra med stöd av denna lag utfärdade beslut av Huvudstaben, staben för en försvarsgren, en regionalbyrå, ett truppförband och en uppådsnämnd får ändring sökas genom besvär hos centralnämnden för uppådsärenden.

Denna lag träder i kraft den 20 .

En man med åländsk hembygdsrätt som frivilligt har fullgjort värnplikt före ikraftträdandet av denna lag ska anses vara värnpliktig enligt den lag som ändras genom denna lag och höra till reserven vid ikraftträdandet av denna lag, om inte personen själv anmäler sin vilja att inte höra till reserven. Anmälan ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen har sin hemvist.

Bestämmelserna i 49 § 3 mom. i denna lag tillämpas också på dem som har fastställt sin könstillhörighet med stöd av den upphävda lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet (563/2002).

2.

Lag

om ändring av lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor (285/2022) en ny 6 a § som följer:

6 a §

Fortsättning av tjänstgöring som beväringstjänst

En person som under militärtjänsten enligt denna lag fastställer sitt kön som man på det sätt som avses i 1 § i lagen om könsfastställelse (295/2023) fortsätter utan avbrott sin tjänstgöring som beväringstjänst enligt värnpliktslagen.

Denna lag träder i kraft den 20 . _____

Helsingfors den 10 juli 2025

Statsminister

Petteri Orpo

Försvarsminister Antti Häkkinen

Lag

om ändring av värnpliktslagen

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i värnpliktslagen (1438/2007) 1 § 2 mom. 2 punkten och 110 §, av dem 110 § sådan den lyder i sin finska språkdräkt i lag 510/2013 och i sin svenska språkdräkt i lag 1128/2021, samt *fogas* till 1 § 2 mom. en ny 3 punkt, till 30 § ett nytt 5 mom., till 49 § ett nytt 3 mom. samt till lagen nya 49 a och 60 b §, ett nytt 7 a kap. och en ny 109 a § som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

1 §

Tillämpningsområde

Tillämpningsområde

I denna lag bestäms dessutom om
1) förordnandet av en värnpliktig till handräcknings- och räddningsuppgifter samt till andra uppgifter som i lag föreskrivs för försmakten,
2) behandlingen och registreringen av personuppgifter i fråga om dem som utan att vara värnpliktiga placeras i uppgifter under undantagsförhållanden.

I denna lag bestäms dessutom om
1) förordnandet av en värnpliktig till handräcknings- och räddningsuppgifter samt till andra uppgifter som i lag föreskrivs för försmakten,
2) behandlingen och registreringen av personuppgifter i fråga om dem som utan att vara värnpliktiga placeras i uppgifter under undantagsförhållanden,
3) rätten för sådana män som har hembygdsrätt enligt 6 § i självstyrelselagen för Åland (1144/1991) att frivilligt ansöka om upphävande av befrielse så att de kan fullgöra värnplikt.

30 §

30 §

Återkallande av förordnande

Återkallande av förordnande

Ett förordnande om inledande av tjänstgöring ska återkallas, om en person före tjänstgöringen inleds har fastställt sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse (295/2023) och före den utsatta dagen för inledande av tjänstgöringen har anmält att personen inte inleder tjänstgöringen som sådan tjänstgöring som

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

avses i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor. Ett återkallande av förordnande om inledande av tjänstgöring ska behandlas utan dröjsmål.

49 §

Tillhörighet till reserven och den ersättande reserven

49 §

Tillhörighet till reserven och den ersättande reserven

Till reserven hör dessutom under de förutsättningar som föreskrivs i 1 och 2 mom. en person som efter fullgjord beväringstjänst har fastställt sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse (295/2023), om personen inte har anmält att personen lämnar reserven.

49 a §

Anmälan och behandling av anmälan

De anmälningar som avses i 30 § 5 mom. och 49 § 3 mom. ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen har sin hemvist.

60 b §

Fortsättning av tjänstgöring som frivillig militärtjänst för kvinnor

En person som under beväringstjänsten fastställer sitt kön som kvinna i enlighet med lagen om könsfastställelse fortsätter utan avbrott sin tjänstgöring som militärtjänst enligt lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor, om personen inte anmäler att personen avbryter sin tjänstgöring på grundval av fastställandet av kön. Om personen fortsätter sin tjänstgöring utan avbrott, tillämpas inte den tidsfrist som föreskrivs i 5 § 1 mom. i lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor på personen.

En anmälan enligt 1 mom. ska göras skriftligt till kommandören för truppförbandet vid tjänstgöringsplatsen för den person som avses i 1 mom. Kommandören för

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

truppförbandet ska efter att ha fått anmälan återkalla förordnandet om inledande av tjänstgöring och personen i fråga ska genast hemförlovas.

7 a kap.

Åländsk hembygdsrätt och fullgörande av värnplikt

77 a §

Ansökan och behandlingen av den

En man med åländsk hembygdsrätt kan skriftligt hos regionalbyrån ansöka om att den befrielse som föreskrivs i 12 § 2 mom. i självstyrelselagen för Åland upphävs.

Ansökan ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde sökanden har sin hemvist. Ansökan kan lämnas in tidigast det år då sökanden fyller 18 år. Innan ansökan godkänns ska rättsverkningarna av upphävande av befrielse utan dröjsmål klargöras för sökanden. Sökanden ska efter att ha fått denna information skriftligt bekräfta sin ansökan, dock tidigast 30 dagar efter det att ansökan blev anhängig. Regionalbyrån godkänner ansökan när sökanden har bekräftat sin ansökan och de förutsättningar som anges i detta kapitel är uppfyllda. Om sökanden inte har bekräftat sin ansökan inom tre månader från det att den blev anhängig, förfaller ansökan. Ansökan förfaller dock inte förrän sökanden har fyllt 18 år och har haft tre månader på sig att bekräfta sin ansökan efter det att sökanden uppnådde myndighetsåldern.

77 b §

Förutsättningar för att godkännas som värnpliktig

För att en ansökan som avses i 77 a § ska kunna godkännas krävs det att sökanden har fyllt 18 år. Ansökan ska dock godkännas senast det år då sökanden fyller 29 år, så att

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

sökanden kan inleda beväringstjänsten samma år.

77 c §

Beslut om ansökan och rättsverkningar

Regionalbyrån ska godkänna ansökan, om de förutsättningar som föreskrivs i 77 b § uppfylls. Om förutsättningarna inte uppfylls, ska ansökan avslås. Ett skriftligt beslut om godkännande eller avslag av ansökan ska meddelas sökanden.

109 a §

Begäran om omprövning av beslut om upphävande av befrielse

Omprövning av beslut om upphävande av befrielse får begäras. Bestämmelser om omprövningsbegäran finns i förvaltningslagen.

110 §

Besvär i omprövningsärenden och i andra ärenden som gäller värnplikten

Ett beslut i fråga om vilket omprövning enligt 109 § får begäras får inte överklagas direkt genom besvär.

I ett beslut av en regionalbyrå i ett omprövningsärende samt i andra med stöd av denna

lag utfärdade beslut av huvudstaben, staben för en försvarsgren, en regionalbyrå, ett truppförband och en uppådsnämnd får ändring sökas genom besvär hos centralnämnden för uppådsärenden.

110 §

Besvär i omprövningsärenden och i andra ärenden som gäller värnplikten

Ett beslut i fråga om vilket omprövning enligt 109 och 109 a § får begäras får inte överklagas direkt genom besvär.

I ett beslut av en regionalbyrå i ett omprövningsärende samt i andra med stöd av denna lag utfärdade beslut av Huvudstaben, staben för en försvarsgren, en regionalbyrå, ett truppförband och en uppådsnämnd får ändring sökas genom besvär hos centralnämnden för uppådsärenden.

—————
Denna lag träder i kraft den 20 .

En man med åländsk hembygdsrätt som frivilligt har fullgjort värnplikt före ikraftträdandet av denna lag ska anses vara värnpliktig enligt den lag som ändras genom denna lag och höra till reserven vid ikraftträdandet av denna lag, om inte personen själv anmäler sin vilja att inte höra

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

till reserven. Anmälan ska lämnas in till den regionalbyrå inom vars verksamhetsområde personen har sin hemvist.

Bestämmelserna i 49 § 3 mom. i denna lag tillämpas också på dem som har fastställt sin könstillhörighet med stöd av den upphävda lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet (563/2002).

Denna lag träder i kraft den _____ 20 .

2.

Lag

om ändring av lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor

I enlighet med riksdagens beslut
fögas till lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor (285/2022) en ny 6 a § som följer:

Gällande lydelse

6 a §

Föreslagen lydelse

6 a §

*Fortsättning av tjänstgöring som
beväringstjänst*

En person som under militärtjänsten enligt denna lag fastställer sitt kön som man på det sätt som avses i 1 § i lagen om könsfastställelse (295/2023) fortsätter utan avbrott sin tjänstgöring som beväringstjänst enligt värnpliktslagen.

Denna lag träder i kraft den _____ 20__ .